

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GRIBSKOV

i dansk åndsliv

GRIBSKOV
I DANSK ÅNDSLIV

ANDERS UHRSKOV

GRIBSKOV
I DANSK ÅNDSLIV

PUBLIKATION
II

UDGIVET AF
RUD. PALLESEN · HILLERØD
1957

Publikation II

Juni 1957

Tekst:

Anders Uhrskov

Foto:

Sigvard Werner

Politiken

Sylvest Jensen

J. Smith

Sats og tryk:

Rud. Pallesen

FORORD

Først må jeg takke bogtrykker *Rud. Pallesen*, fordi han har overdraget mig udarbejdelsen af nærværende lille bog. Det er en smuk og værdifuld tanke, hr. Pallesen har begyndt at realisere med udsendelsen af sådanne småbøger, hvoraf han i fjor åbnede rækken med *H. D. Schepelebens* »Den gamle Kro ved Frederiksborg«.

Dernæst må jeg med hensyn til »Gribskov i dansk åndsliv« tage et par forbehold. Det har ikke været mit formål at tage alt med, hvad der kunne siges om dette emne. Således er Gribskavs indflydelse på dansk malerkunst ikke behandlet, fordi det ligger uden for denne bogs plan. På en række andre områder - folkesagn, fruebjergmøder, skønlitteratur m. m. - har jeg bl. a. af pladshensyn, måttet nøjes med at behandle det væsentligste.

Med hensyn til det geografiske omfang er Esrum Kloster, der vel ligger op til Gribskov, men dog udenfor, ikke medtaget, mens derimod Nødebo, der er indkredset af Gribskov og Esrum Sø, er behandlet.

Stoffet er inddelt i tre hovedafsnit: I. Gribskov i topografien, II. Gribskov i folkeliv og historie og III. Gribskov i memoirer og digtning - uden at det dog har været muligt skarpt at adskille dem.

Forfatteren *Georg Nordkild*, der har givet mig forskellige oplysninger, bringer jeg min bedste tak.

Anders Uhrskov

I.

GRIBSKOV I TOPOGRAFIEN

Der er alder og værdighed over Gribskov - alene det gør den tiltrækkende -, men hvor gammel er den? Jeg vover ikke at gætte, men allerede Valdemar Sejrs jordebog nævner den 1231 som en meget vidtstrakt skov mellem Esrum Sø og havet. Samme sted er dåvildtet omtalt.

I sin Danske Atlas skriver *Erich Pontoppidan* 1764 i omtalen af Kronborg amt, hvori Esbønderup og Nødebo sogne lå: »Eggen er overalt behagelig og forlyster Synet ved salte og ferske Vandes, samt lystige Skoves, frugtbare Markers, Byers og Steders Afvexling.«

I »Kongeriget Danmarks chorographiske Beskrivelse« anfører *Nikolay Jonge* 1777, ligeledes om Kronborg amt: »Grunden er her til Deels god frugtbar Agerland, men den største Deel er Skov, saa og Tørvemoser. Skovene ere opfyldte med Hiorte, Raaer og Daaedyr til det kongelige Hofs Provision og til Jagt.«

Af Kronborg amts »lystige Skove« skal vi i det følgende dvæle ved Gribskov. Litteratur om selve skoven er der ikke meget af, et par småbøger og en række afhandlinger, men nu går vi på jagt efter det, der findes.

1897 udsendte *Elith Reumert* en lille bog på 64 sider »Grib Skov, et Stykke dansk Natur« med illustrationer og et kort. I forordet erklærer han denne skov sin kærlighed: »Aar efter Aar har jeg fra min Ungdomstid færdedes derinde, ofte flere Dage i Træk, og dog har min Glæde bestandig været lige frisk og ny, hver Gang jeg søgte tilbage til denne - ikke blot Sjællands men hele vort Lands største og skønneste Skov, der i sin Naturs betagende Rigdom og Mangfoldig-

Fønstrup Damme i Gribskov

Vejen gennem Gribskov langs Esrums Sø

hed synes at have samlet i en Sum, hvad der ellers kun findes spredt og stykkevis i Danmarks andre Skove.«

I forbigående bemærkes, at Gribskov ikke er Danmarks største skov, men derom mere senere.

Reumert gør opmærksom på, at Gribskov var altfor lidt kendt. Indtil Gribskovbanen åbnedes, kom der udover omegnens befolkning ikke andre end enkelte natur-entusiaster. Men Gribskovbanen førte altså københavnernes ud til skov og strand. Banen Hillerød-Græsted åbnedes 1880, Græsted-Gilleleje fulgte efter 1896. Sidebanen fra Kagerup til Helsingør åbnedes 1897, men først 1924 førtes banen igen fra Helsingør til Tisvildeleje. Dermed havde hovedstadens befolkning fået let adgang både til Gribskov og til de to skønne fiskerlejer ved Kattegat.

Som et væsentligt plus til skovens mangfoldige natur anfører Elith Reumert, at der ved Store Gribsø var blevet åbnet en lille pavillon, hvor man både kunne få en læskedrik og en bøf med spejlæg. Denne sommerbeværtning var i virksomhed et stykke ind i dette århundrede, men er nu forlængst nedlagt. Søgningen var for lille. Derimod kan man stadig vederkvæge sig med en kop kaffe ved et skovløbersted på den anden side søen.

Gribskov er stor og dens stier og veje mangfoldige. »Endnu er der i det store Skovland vildsomt, ensomt og høitidsfuldt stille,« skriver Reumert, og han betror læseren, at han til trods for et tyveårigt kendskab til skoven dog har oplevet at fare vild, men hvad mere er, en af de stedlige skovfogeder, der i 57 år havde været ansat i forskellige af skovens distrikter, åbenbarede ham en dag under fire øjne, at han havde oplevet det samme.

Men er Gribskov stor, er den også mangfoldig. Lad os lytte til, hvad Elith Reumert siger herom: »Jeg tør paastaa, at alle Arter af dansk Skovnatur findes repræsenteret i Grib Skov. Baade den, der søger Idyllens Fred, den, der foretrækker den vilde, sønderrevne Form, og den, der ynder den mystiske, dæmoniske Naturskønhed, kan faa sin Lyst tilfredsstillet i rigeste Maal. Selv den inkarnerede Kjøbenhavn, for hvem Dyrehaven er Idealet for alle Skove, vil

finde den igjen i Grib Skov. Mellem Kommunikationshuset og Fuglesangshuset findes et stort, udelukkende bøgebevoxet Areal, der uvilkaarligt faar En til at udbryde: Ulvedalene! Eller - gaa op paa Skovriderbakken tæt ved Esbønderupveien og se fra denne ret antagelige Høide Esromsøen hist og her titte frem gennem de store sammenhengende Trægrupper under Dig, og Du vil mindes Himmelbjergsudsigter til Mossø og Julsø mellem de træbevoxede Brinker!«

»Og dog - hvor meget eier Grib Skov ikke for sig selv alene! Gaa en stille Sommeraften ad »Søveien« fra Nøddebo til Esrom, og Du vil indrømme mig, at ingen anden dansk Skov byder Dig Mage til den Vandring! Paa en Strækning af en Mils Længde gaar Du under mægtige Bøge og gamle, knudrede Ege, bestandig med Søen ved Din Side, saa nær, at Du kan høre Bølgernes sagte Nyn mod Bredden, og med Udsigt over Vandet til bølgende Kornmarker, til Danstrup Hegn og Fredensborg Slotspark. Eller bestig ved Solnedgang Gribssø Bakker, kun kendte af Faa, skjøndt de ligge knap et Kvarters Gang fra Holdepladsen ved Gribssø! Du vil imponeres og gribes af Øjeblikkets høitidsfulde Alvor, og Du vil aldrig glemme det Syn, som viser sig for Dig. Under Dig den mægtige Skovs Tusinder af tætte Kroner - et Hav af Grønt -, over Dig det uendelige Himmelrum, og histude Solens sidste Glimt over Kattedagattets skinnende Stribe! Eller søg fra den skønne »Bøndernes Tørvemose« ind til Lille Gribssø, der i Karakteren er saa forskjellig fra den saa høit priste Store Gribssø, hvis utvivlsomme Skjønhed dog maa siges at være af en mere almindelig Art. Lille Gribssø! Kun saa faa kender den. Skjult ligger den, gjemt for Enhver, der ikke, som Kierkegaard siger, søger værdeligen, dybt sænket ned mellem høie, bøgeklædte Bakker. Naturen er her i sin overvældende Ensomhed og dystre Stilhed paa engang idyllisk og dæmonisk. Høist forskjellig kan den vise sig, alt efter de forskjellige Belysninger og Vejrforhold. Langs Søens regelmæssigt rundede Sider lurer i adskillige Alens Bredde den farlige Hængesæk, der gjør det umuligt at nærme sig helt til Vandet, - fine, unge Birke krandsede den deilige Indsø, og de hvide Stammer lyse aandeagtigt i Sommeraftens lette Tusmørke. Iris og vild Kalla voxer frodigt i den fugtige Jord, og ude paa Vandet flyder alle ensomme Indsøers Blomsterdron-

ning, Aakanden, der her ved sig i sikker Fred for begjærlige Hænder. For mig staar Gribso Bakker og Lille Gribso med »Bøndernes Tørvemose« (set fra dens østlige Side) som Skovens uforglemmeligste Steder. - og dog - søger jeg i Tanken tilbage til Skovens mange andre skønne Punkter - Fruebjerg, Hertugdalen, Haregabsbakkerne, Skovriderbakken, Fuglesang, Store Gribso, Syvstjernen, Fønstrupdamme, Multebjerg, Maglemose, Skovpartierne langs Esrom Sø osv. osv. - synes jeg strax, at jeg har gjort dem Uret!»

Vi har citeret så meget, fordi det er så smukt. Efter dette bogens første afsnit, der betegnes som »Beskrivelse af Skovens Karakter« følger redegørelser for træbestanden og plantevæksten, ligesom der gives en orientering på kortet, hvorefter der sluttes med anvisning på fodture i Gribskov.

Men efterhånden blev Elith Reumerts bog udsolgt og sjælden. Den trængte til en afløser, og det fik den 1929 i *Knud Christensen* »En dansk Storskov. Gribskov«, der blev udgivet af Hillerød og Omegns Turistforening. Denne bog, der er på 55 sider, rigt illustreret og forsynet med et stort kort, indledes med Viggo Stuckenberg's digt »Jeg sad ved Gribso en Efteraarsdag«. Men vi vil senere få lejlighed til at hilse på Stuckenberg og nikke altså farvel for denne gang.

Knud Christensen går grundigt til værks, idet han i det første afsnit behandler »Gribskovs Historie fra 10.000 Aar før Kristi Fødsel til vore Dage«. Derefter følger en skildring af Gribskov i nutiden. Han gør rede for skovens størrelse, 12 km lang fra nord til syd, 7 km bred fra vest til øst, ialt 5150 hektar og med tilstødende skove 5600 hektar. Skovens tro følgesvend, Esrom Sø, er fra nord til syd ca. 9 km og mellem 3 og 4 km bred. Dens areal er 1730 hektar.

Knud Christensen fortæller om egens område, bogens løvsal og granens mørke land. Han beretter om skovens dyreliv, om søer, moser og bakker. Derefter følger planer for 15 fodture, og Knud Christensen slutter med en advarsel. Man bør ikke på lykke og fromme give sig Gribskov i vold uden at have et kort ved hånden. I modsat fald »kører man før eller senere uhjælpelig fast i Vejenes og Stiernes Spindelvævsnet.«

En af Krogdalsegene ved Esrum

En mellemting mellem topografi og memoirer er fhv. skovrider *Aage Wielandts* »Minder fra Grib Skov«. Vi tager imidlertid det smukke skrift med her. Wielandt omtaler, hvorledes jagten satte sit præg på skovene, bl. a. derved, at Christian V anlagde jagtveje både i Grib-skov og Store Dyrehave. Disse snorlige veje, der krydsedes i de kendte »Stjerner«, hvor op til otte veje støder sammen og - herom taler Søren Kierkegaard senere i denne bog - var anlagt til brug ved parforcejagter for at lette orienteringen for det ridende jagtselskab, når hundene drev den jagede hjort igennem skoven.

Den tidligere forstmand omtaler Klinkeport, hvor der findes tre alderstegne ege, og hvis navn leder tanken hen på det berømte Frederiksborg Stutteri. Han dukker ned i sine ungdomsminder og fortæller følgende: »En ung Jæger traf for en Aarrække siden nogle Daahjorte ved disse ærværdige Klinkeports-Ege. Den første faldt for en Kugle, idet den flygtende skulde over en Grøft. Her gled den ned og maatte senere med Besvær hales op igen; men forinden havde Jægerens Kugle leveret endnu to af Hjortene, saaledes at det blev et stort Jagtbytte den Dag. Utallige Gange kan man gaa en saadan Jagttur uden at skyde noget Vildt. Saa glæder man sig des mere over det herlige Udbytte af at færdes i denne store interessante Skovs friske Luft. Der er nok at se og høre alligevel, og herude faar Sindet den rigtige Hvile. Grib Skov har mange Kilder. I Gamlevang springer Sippekilden eller Gamlevangskilden. Her skød en Jæger engang sine første to Stykker Daavildt, og Aar senere stod han i den trearmede Birkemose ved en lige fældet pragtfuld Hjort. Det var en Vinterdag. Pludselig viste enkelte Snefnug sig for hurtigt at komme i stort Tal, og kort Tid efter faldt den smukke hvide Sne jævnt og ganske stille, en herlig Oplevelse.«

Wielandt beretter senere, at når en mose i Harager Hegn stadig benævnes Hjortesølen, har den sikkert navn efter det i sin tid talrige kronvildt, der på grund af den mere intensive skovdrifts indførelse blev udryddet. Så vidt vides, blev det sidste stykke kronvildt i Grib-skov skudt 1847, mens man to år senere skød endnu et i Søborg Sø. Forstmanden slutter med følgende stemningsbillede: »Saadan en forjættende Foraarsdag med den klare Luft fyldt af glade Fuglestemmer,

hvor store Musvaager kredser højt oppe, og Vandet i Bækken fra en af Grib Skovs mange Kilder farer pludrende af Sted, falder man let i Tanker ved en knudret, gammel Eg. Ja, kunde Træerne tale, skulde vi nok faa noget interessant at høre om gamle Dages Jagter, om de store Fredensborgdage, hvor Kejsere og Konger var Gæster hos Europas Svigerfader, eller om herlige Dage, hvor Danmarks nuværende elskede Konge holdt sine Rævejagter, enkelte Gange endda med Kong Gustaf af Sverige som Gæst. En saadan Jagt, hvor Kong Gustaf skød 5 Ræve og en Raabuk, var ogsaa en stor Oplevelse for Monarken selv . . .«

I »Nordsjælland, Aarvog 1942«, udgivet af Turistforeningen for Danmark, læser man en meget instruktiv artikel på 17 sider, »De nordsjællandske Skove« af *E. Lassen*. Her gives der en gennemgang af skovenes, altså ogsaa Gribskovs, historie. Interessant at læse er det - men en kende vemodigt, man havde troet det modsatte - at Gribskov ikke er landets største. Roldskov er størst, men ogsaa Almindingen på Bornholm er et hestehoved foran. Trøstefuldt tilføjes det, at Gribskov med sine næsten 10.000 tdr. land dog er med i forreste række. Men Nordsjællands skovrigdom er alt ialt betydelig. Næst efter Bornholm er Frederiksborg amt landets skovrigeste med 15 pct. skovareal, og Nødebo sogn står blandt landets sogne højest med 75 pct. skov.

Af særlig interesse er kortet side 141, der viser de nordsjællandske skoves udstrækning fra 1768 til nutiden. Man ser det gamle endnu bevarede skovareal, det, der var skovbevokset 1768, men nu ryddet, og endelig det, der er indtaget til skovdyrkning siden 1768. Kortet viser en væsentlig indskrænkning i skovarealet siden 1768, men til gengæld er der siden den tid sket en betydelig større udnyttelse pr. hektar. Samtidig blev skovene »indfredet« ved anlæggelse af kæmpe-mæssige hegnstrækninger, navnlig i form af stengærder. -

Af ren videnskabelig art er et par skrifter »Maglemose i Grib Skov«, Undersøgelser over Vegetationen paa en nordsjællandsk Mose ved *Henning E. Petersen*, I—IV, 1917, og V, 1920. -

I *Valdemar Seeger* »Fra Frederiksborg og Kronborg Amter«, Fra

Kulsvierlandet II, 1931, er der s. 105-13 et afsnit om skovene. Men nu vender vi os til Frederiksborg Amts historiske Samfunds Aarbøger. I årbogen for 1911 gør *Johs. T. Christensen* rede for en forsvunden landsby, Truestrup i Gribskov. I årbog for 1913 er der en efterskrift i anledning af den forsvundne landsby, skrevet af *Lars Pedersen*, Annisse. 1912 blev der på Truestrups ruiner, der lå sydøst for Ejlstup, et stykke inde i skoven i nærheden af Duemose holdeplads, rejst en mindesten over stedets sidste bonde Niels Jensen, der boede der fra 1762 til 1790.

I *Erland Gribsøs* »Fra Nordsjællands Skove, Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt«, 1943, nævner han endnu en række landsbyer, Ostrup, Sibberup, Pederstrup og Skallerød, som storskoven efterhånden har opslugt. I »Fra Frederiksborg Amt«, 1914, skriver Emil Madsen »Om Skovene ved Frederiksborg«, 51 sider. I årbogen for 1941 har *L. Bie* en artikel om »Livet omkring Stenholt Vandmølle i 1820'erne«, og *J. V. With-Jensen* gør rede for »Vandbygningsarbejder ved Frederiksborg«.

I årbogen for 1951 skriver *Louis Bobé* om »Hulerød - Dronningens Mølle«, hvor der bl. a. berettes om den fem fjerdingvej lange kanal, der i årene 1802—05 blev gravet fra Esrum Sø til Dronningmølle, for at tømmer og brænde ved hjælp af pramme ad den vej kunne transporteres fra Gribskov til havet.

I *Jan Steenbergs* afhandling »Esrom Kloster som Stutterigaard« - Historisk Samfunds årbog 1955 - følger man forfatteren på en vandring i Gribskov. Han priser ikke mindst Søvejen, »som stadig på alle årets tider lokker den vandrende til sig med et væld af skønne indtryk - den, der skriver disse linjer, kender i hele Nordsjælland ikke dens mage.«

I »Jul i Nordsjælland«, 1953, har rejse-journalisten *Jørgen Bast* fortalt om en vandring »Esrum Sø rundt«. Fra Frederiksborg Slot går han på sin fod over Gadevang til Fruebjerg, til Store Gribsø, hvor han mindes Johannes Jørgensen og Viggo Stuckenberg, og til Lille Gribsø. Videre vandrer han »i Søren Kierkegaards Hjulspor« til Ottevejskrogen, Nødebo, Esrum og langs søens østre bred over Fre-

densborg tilbage til Hillerød - »lykkelige Hillerød, der har al denne Rigdom lige udenfor sine Porte.«

I Gadevang mødte Jørgen Bast *Bambi*, det tamme råkid, der fandt sit hjem i det smukke bindingsværkshus og gav anledning til udgivelsen af en nydelig børnebog (der udmærket kan læses af voksne): »Bambi fra Gadevang«, billeder og tekst af *John Hartmann*. Bogen udkom i november 1953, og, tragisk nok, samme dag fandt Bambi sin død for en jægers kugle. Bogen blev en stor succes, trykt i 40.000 eksemplarer i løbet af tre måneder, senere i endnu flere, og oversat på en række fremmede sprog. Ingen, der føler sig knyttet til Gribskov, ingen, der holder af dyr, kan undgå at glædes ved synet af Bambi fra Gadevang.

II.

GRIBSKOV I FOLKELIV OG HISTORIE

En række folkeoverleveringer, hvoraf nogle går helt tilbage til den grå oldtid, er knyttet til Gribskov. Især spillede kilderne en stor rolle. De ansås for helsebringende og i flere henseender hellige. Sådan var det i den hedenske tid, og således blev det i den katolske. Men også efter reformationen beholdt flere af disse kilder deres magt over sindene. Lige til slutningen af forrige århundrede valfartede syge til Helene Kilde i Tisvilde for at drikke af vandet eller bade de syge legemsdele dermed.

Arnold Olsen har i sin bog »Nordsjællandske Helligkilder«, 1929, samlet en række oplysninger om sådanne kilder. Med ham som fører besøger vi nogle af kilderne i Gribskov.

Ved Tumlingehuset ikke langt fra Kongens Bøge eller, som det også kaldtes »Kongens Lysthus« ligger i kanten af Esrum Sø Tumlinge Kilde. Den har næppe været regnet for helligkilde, men når Frederik VII og Grevinde Danner kom på besøg i Kongens Lysthus, skulle deres kaffe eller the dog altid laves af vand fra Tumlingekilden.

Siden vi nu er ved Frederik VII, kan vi med anden hjemmel i forbigående fortælle en munter lille historie om majestæten. Engang var Frederik VII og hans selskab en lille tur ude ved Grib Sø. Da kongen skulle have fat i rideknægten Anders, som ikke var nærværende, råbte han: »Anders! Anders! Anders!« Da denne noget efter kom til stede, spurgte kongen: »Hvor har Du været henne?« - »Ja, Deres Majestæt må undskylde . . . men jeg gik en tur i skoven, og så satte jeg mig ved et træ, og der faldt jeg i søvn. Og så lå jeg og drømte om gamle dage - jeg skal nemlig sige Deres Majestæt, det er min fødsels-

dag i dag.« - »Nå, er det det?« svarede kongen, »så skal Du også have en present.« Og kongen tog en sølvsnustobaksdåse op og rakte ham. »Men sig mig så, hvor gammel er Du i dag?« - »Jeg er lige akkurat fem og halvtreds og tre kvart,« svarede Anders lunt. Kongen morede sig meget over det svar, og Anders fik naturligvis lov til at beholde dåsen.

Men tilbage til de hellige kilder. I Gribskovs nordlige parti, kaldet nederste Kobbøl, ligger Sibbekilde i randen af en mose, som kaldes Gamlevangsmosen. At vandet i Sibbekilde har været godt som lægemiddel, har en gammel kone fortalt. Fra det nærliggende og nu forlængst nedrevne Sibberuphus - eller, som det også kaldtes, Sobækkehus, - blev der altid hentet vand fra Sibbekilde skærtorsdag, og når man blev badet med det, fik man ikke udslet og bylder det år. Fra Esbønderup, Saltrup og Boserup hentede folk også vand fra kilden som lægemiddel. Sibbekilde er sat med kampesten, men græs og brændenælder har snart taget overhånd, så den er vanskelig at finde.

Et par kilometer øst for Sibbekilde skal den gamle landsby Sibberup have ligget. Den er rimeligvis blevet ødelagt af svenskerne 1658—60 tillige med flere landsbyer, således Halendrup, Ostrup og Kidstrup, som alle skal have ligget, hvor der nu er skov.

Et mægtigt elmetræ, som stormen nu har væltet, ligger ved det gamle Sibberup - efter sagnet det gamle bytræ. Det kaldes *Haakons Træ* eller *Salen*. I dets nærhed findes et vandhul, som er blevet kaldt Haakons Brønd, og man påstår, det er Sibberup bybrønd. -

Hvidkildemosen er et mosedrag inde i Gribskov, ikke langt fra Maarum, men hørende til Esbønderup Sogn. I mosedraget findes to kilder, *Grønne Kilde* og *Hvide Kilde*. Grønne Kilde ligger i den østlige side af mosen. Vandet er udmærket drikkevand og skal være brugt i munketiden som lægemiddel. Forstvæsenet har ladet kilden istandsætte i året 1912.

Hvide Kilde ligger i den sydlige side af mosedraget. Den er sat med mursten som en brønd.

Ved Nødebo kirkegårds østlige side rinder en kilde ud fra kirkegårdens dyb. Den hedder *Magdalene Kilde*. Nødebo kirke er meget gammel, og da den skulle bygges, blev det, der var bygget om dagen,

af trolldøjet revet ned om natten. Da en vandringsmand en dag kom forbi og så ødelæggelsen, gav han folk det råd: »Tag et lam og slå et af benene over på det og lad det løbe, og der, hvor det lægger sig for natten, skal I bygge kirken, og så skal I mure lammet levende ind i muren.« Lammet lagde sig til hvile på en høj med en rislende kilde ved dens fod. Her blev kirken bygget og lammet muret levende ind i muren . . .

Magdalene Kilde har altid været regnet for helligkilde, og man har tillagt vandet lægende egenskaber. Ved kilden står fattigblokken. Man skulle give en skærv, når man hentede det undergørende vand.

Det følgende sagn gengiver vi efter anden kilde. *Fruebjerg* i Gribskov har fået navn efter Jomfru Marie. Ved den vestlige side af bakkens fod var der en hellig kilde, der var opkaldt efter Jomfru Marie og blev kaldt *Frue Kilde*. Hertil valfartede folk for at blive helbredet for deres sygdomme. Ved siden af kilden findes der endnu nogle forhøjninger, som skal være brugt til at ligge op ad. -

Vi kommer nu til kæmpestenene. Når man fra Nødebo passerer skovridergården Skovfryd og ad den tredje vej til venstre drejer ind i skoven og et godt stykke inde drejer til højre, kommer man ved enden af vejen til mindestenen for slaget i Gribskov (men herom senere). Et stykke skråt oppe til højre ligger i en granplantning en stor rullesten, der hedder *Smørstenen*. Den er 4 m lang, 2,5 m bred og 1,6 m høj. Sit navn har den fået, fordi den vender sig, hver gang den lugter nykærnet smør. Den skal stamme fra Kullen og er kastet efter Nødebo Kirke. Da munkene fra Esrum byggede kirken, blev Kullemanden vred og kastede en stor sten efter kirken, men den faldt norden for, og det er altså *Smørstenen*. Da den ikke ramte, tog han en mindre sten og kastede den med stor kraft efter kirken, men den gik forbi og ligger lidt inde i skoven i nærheden af Egelund. Når man kommer ad landevejen fra Hillerød og drejer til venstre ad en sti lige før slottet, finder man et lille stykke inde stenen, hvori Kullemandens fem fingre er kendt. Ifølge en variant af dette sagn er stenen kastet af Fanden, fordi han ikke kunne lide kirkeklokkeklangen. Han stod på Skansebakken ved Hillerød og kastede stenen efter Nødebo Kirke, men den nåede altså ikke så langt. Nogle få skridt fra denne

sten ligger en mindesten over overførster *Brüel*, der er begravet her i den skov, han følte sig så nær knyttet til.

Af andre sagn om Gribskov og Esrum Sø er der adskillige, men vi må nøjes med at gengive et par stykker. I gamle dage kom en lille mand nu og da i besøg på en gård. De kendte ham ikke, men han fik lidt mad, og så gik han igen. En juleaften da konen havde stegt en lille gris og sat den på bordet, kom den lille mand, men han blev stående i døren, og konen, der var ude i køkkenet, hørte ham sige: »Nej, pølse med hår og pølse med snude! Nu har jeg set Gribskov gro op tre gange, men aldrig har jeg set sådan en pølse.« Så kunne folkene forstå, at det var en nisse.

Om *Hertugdalen* findes der to sagn, hvoraf vi gengiver det ene. Mænd, som i mange år har kendt Hertugdalen, påstår med bestemt-
hed, at vandstanden i dette morads altid er i samme højde, aldrig findes at være påvirket hverken af et vådt eller tørt år, ligesom man påstår, at i Hertugdalen vokser en plante, der ikke findes andetsteds i Danmark. At overtro har stået i forbindelse med denne plet, falder ganske af sig selv. Man troede helt op til nutiden, at hvis man havde stået oppe på bakkerne og set ned i Hertugdalen, var man sikker på at fare vild i skoven. En gammel kone har fortalt, at man fra hendes fødegård i Bendstrup hentede tørv i den nærliggende Kolles Tørmose. Ved en sådan lejlighed havde hendes broder og karlen nærmet sig det farlige sted og set ned i Hertugdalen. Resultatet var, at de to unge mennesker resten af dagen kørte rundt i Gribskov og først ved mørkets frembrud kom ud i nærheden af Maarum, der, som vi ved, er et godt stykke fra Bendstrup.

Noget særlig tiltrækkende er der ved Grib Sø, men også noget mystisk. Det er vel dette, der har givet anledning til de ikke så få sagn om søen. Her er et par af dem.

Grib Sø er uden bund, eller rettere: den bliver stadig dybere. Det skyldes Guds vrede. Her lå engang et nonnekloster, men nonnerne interesserede sig mere for klosterbrødrene i Esrum end for Vorherre, derfor åbnede jorden sig og slugte klosteret. Således opstod Grib Sø. I stille aftener kan man høre klokker ringe fra dybet. -

Min svigermøder - fortæller en af mine hjemmelmænd - har som ung kone plukket bær i Gribskov, og når de kom op til Grib Sø, hændte det engang, at de så gammeldags både sejle ude på søen, fyldt med folk i gammeldags dragter, de kunne også høre musik fra bådene, men lige på een gang opløstes det hele og forsvandt. De mente, det stammede fra Dronning Margretes tid, for hun opholdt sig så meget ved søen. -

Et større sagn handler om en mand, der boede på hotel »København« i Hillerød, og som i 1840'erne ved en lygtemands hjælp kom i besiddelse af en stor skat, der blev fundet ved Grib Sø. Dette sagn er sikkert fra nyere tid. En slægtning har meddelt mig, at vedkommende i hvert fald ikke efterlod sig noget, da han døde. -

Vi gengiver endnu et par historier, som *Georg Nordkild* har fortalt. I den del af skoven, der kaldes Pederstrup Vang, lå i gamle dage en bondegård, Pederstrup. Der siges om ejeren, som hed Morten Andersen, at han var meget rig, og at han havde en meget smuk datter. Uheldigvis forelskede hun sig i tjenestekarlen, men det ville faderen ikke høre noget om. En fattig tjenestekarl skulle ikke arve hans mange penge. Da han mærkede, at lemanden var i nærheden, grov han skatten ned et sted i Vangen under et træ. Gården blev nedrevet ved udskiftningen og markerne tilplantet. De unge blev gift, flyttede uden for skoven, hvor de boede i et hus, opført af de bedste rester af gården, og levede i den yderste fattigdom. Men Morten Andersen går hver midnat og søger efter skatten, som han ikke kan finde. -

I den nordlige ende af skoven lå skovbyen Sibberup. Her boede den rige Søren Sibberup. Foruden en kiste fuld af guld, som han havde fundet ved Buris' Borg midt i skoven, ejede han tretten sorte heste, tretten sorte køer og tretten sorte svin.

Ham gik det heller ikke så godt til slut, for der var ingen velsignelse ved kistens indhold, da det var røvet gods. Han blev så elendig, at han ikke kunne støtte på benene, men blev båret rundt på marken, siddende på en vognfjæl, der blev båret af to mænd.

Sådan fortalte de gamle kulsviere, når de om natten samledes på milepladsen, dem selv til trøst i deres store fattigdom . . .

Om skovtyveri og krybskytteri står der en del at læse i *Anders Uhrskovs* bog »Fra Land og By«, 1940. Baggrunden for størstedelen af disse lovovertrædelser er sikkert i væsentlig grad den store fattigdom, der herskede i forrige århundrede. Man skulle jo leve, og man betragtede skoven som et fælleseje. Der var derfor en stadig spænding mellem forstvæsenets mænd og dem, der følte sig draget af skovens værdier.

Nogle skovfogeder gik hårdt til værks over for dem, der forså sig mod loven, andre stillede sig mere forstående. En af disse var *den høje Bruhn*, som han blev kaldt, og ham skal vi høre lidt nærmere om. *Sigismund Bruhn* var født 1815 som søn af skovrider Daniel Bruhn, Skovfryd i Nødebo. Der var ti børn, hvoraf Sigismund var nr. syv. Bruhnerne var i det hele en vidtforgrenet slægt, flere af dem var købmænd i Hillerød. Sigismund Bruhn var skovfoged i Strøgaardsvang fra 1842 til 1885. Han var over tre alen høj og gik altid med et stort egespir i hånden. Han var født og opvokset i Frederik VI's tid, og der var noget landsfaderlig over ham. Han holdt af at ordne tingene selv. Traf han en større eller mindre synder, holdt han en tor-dentale for ham og svang egespiret over hans hoved. Til tider fik vedkommende lov at slippe med det. Bruhn betjente sig af en række kraftudtryk. Hans sædvanlige ed var Fanden fløjte mig, men han havde også en række andre udtryk til rådighed ved særlige lejligheder.

Der var dengang en del mænd, der skaffede sig en biindtægt ved at binde birkeriskoste, men risene skulle helst ikke koste noget, og dem søgte man derfor at skære i skoven, når lejlighed gaves. En aften - det var i 1846 eller 47 - var Bruhn sammen med sin karl en tur i skoven for at se efter, om der muligt var noget galt på færde. Det var der. Oppe ved Tovres Tørvemose traf de fem mænd med hver et knippe ris på nakken. Da Bruhn trådte frem, kastede de knipperne, og de fire løb deres vej, medens den femte blev stående. Han fik en ordentlig forelæsning, og dermed fik han lov at gå, men kosteris fik de ikke dengang.

Om en af sine bekendte spadserestokke fortalte Bruhn engang, at han en dag i skoven havde skåret sådan en dejlig stok med selvgroet

håndtag. Men lidt efter traf hans Frederik VII, der var ledsaget af amtmanden. Kongen fandt skovfogedens stok meget smuk og spurgte, om han kunne købe den. »Nej, jeg vil ikke sælge den,« svarede Bruhn, »men måske vil Deres Majestæt modtage den som en erindring fra Gribskov?« Det ville majestæten gerne, og han fik stokken.

Som arbejdsgiver var Bruhn en plaget mand, i særdeleshed hen imod slutningen af vinteren, når den egentlige skovning var endt, og husmændene var færdige med at tærske. Da kom der stadig nogen og spurgte om arbejde, og de fik som regel en længere forelæsning om, at han kunne Fanden fløjte mig ikke skaffe arbejde til alle mennesker - »og her kommer I både fra øst og vest og spørger om arbejde, og jeg har ikke noget arbejde til jer, men kom nu med ind og få en snaps og en drik øl eller et par stykker mad, så skal jeg se, hvad jeg kan gøre. Jeg skal tale med forstråden en af de første dage, han skal måske have hugget nogle lægter, så bliver der nok noget til dig også.«

I nogle år var Bruhn ejer af gården Hejreholm i Bendstrup, og da havde han til tider selv brug for en mand eller to.

I Gadevang var der i halvfjerdserne kun stråtede hytter med et beskidt kulmødested ved hver. De levede af at arbejde i skoven og svide kul. De havde en hest og kørte til København med deres kullæs, somme tider en 15—16 i følge.

Engang var der kommet anmeldelse til forstråd Brüel i Nødebo om, at skovarbejderne stjal brænde i skoven. Forstråden sendte bud efter skovfoged Bruhn og meddelte ham, hvad han havde hørt. »Det er Fanden fløjte mig løgn,« svarede Bruhn, men det hjalp ikke. Forstråden forlangte, at han skulle ransage, og han skulle tage en skovløber med sig som vidne. På hjemvejen gik Bruhn rundt til hver skovningssjak: »Der er nogen, der siger, at I stjæler træ i skoven, og i morgen kommer jeg og ransager, og Gud hjælpe og trøste den, hos hvem jeg finder noget!«

Nu stjal de allesammen brænde og sved kul af, og de fik jo meget travlt. Der var en mand, som måtte køre tre favne bøgefagotter, som han tid efter anden havde båret hjem på sin ryg fra skoven, ned i den dybe grøft ved Strødam, som kaldes Svenskegrøften. En anden sænkede sit ned i en tørvegrav. Så kom jo Bruhn og ransagede, men

der var ingenting at finde. »Det sagde jeg Fanden fløjte mig nok,« sagde Bruhn, »mine folk stjæler ikke i skoven!«

1885 tog Bruhn sin afsked og flyttede til København. Han købte en ligkiste, flere år før han døde, man sagde, han gjorde det for at få den lang nok. Han bestemte, at han ville hvile på Nødebo kirkegård, og han traf aftale med kromanden i Nødebo om, at der skulle gøres en hæderlig begravelse efter egnens skik og brug. Kromanden skulle indbyde Bruhns naboer, hegnsmænd og skovarbejdere til smørrebrød og snapse, øl og kaffe. Bruhn døde 1908, næsten 93 år gammel.

En række træk af en noget lignende art finder man i Rose Bruhns bog »Mors Arv«, 1911. *Rose Bruhn* er født i Frederiksværk, hvor hendes fader var garver. Han var søn af skovrider Daniel Bruhn og altså broder til Sigismund Bruhn. Hendes moder, Marie Erharth, var en skovfogeddatter fra Ostrup.

Af krybskytter er ingen så omtalt som *Jens Omgang*. Han var født 1810 som søn af en husmand i Nejede. Sit tilnavn havde han fået, fordi han en tid gik på omgang hos bønderne og på den måde fik føden. Det var en form for fattigforsørgelse. Han led af en benskade, men var næppe heller særlig arbejdsivrig. Han var i årenes løb tiltalt mange gange for en række forbrydelser. I en del tilfælde blev han frifundet, i andre tilfælde blev han dømt. Vand og brød fik han flere gange. I mange år boede han på Kagerup Overdrev i et lille hus, der findes endnu, det lå lige op til skoven ved en markvej, der fører op til Helsinges landevej.

Jens Omgang var en stor filur, og de skulle se sig godt for, hvis de skulle få ham overbevist om noget ulovligt. Når han kom ud af skoven, gik han baglæns hjem, hvorfor det så ud, som han var gået til skoven. Men til trods for al påpasselighed hændte det dog, at han blev taget på fersk gerning. Således skete det, at en stor og kæmpestærk hegnsmænd en dag kom bag på ham, da han netop havde skudt et stykke vildt, og Jens kunne ikke få tid til at lade geværet og værges sig med det. Så siger hegnsmanden: »Ja, Jens, nu er det bedst, Du følger med til skovrideren.« - »Ja, der bliver vel ikke andet for, men jeg skal nok vogte mig for at gøre det en anden gang.« De travler så til skovrideren, og Jens måtte bære dyret. Skovrideren kom ud på

En anden af Krogdalsegene i Gribskov ved Esrum

trappen og roste hegnsmanden, fordi han endelig havde fået Jens Omgang fat, han var jo næsten ikke til at tage.

Så siger Jens med en meget fornærmet mine: »Først nu mærker jeg rævestregerne. Må jeg så bede om de to mark, jeg skulle have for at bære bukken til skovrideren!« De blev noget forbavsede. Skovrideren så på hegnsmanden, og hegnsmanden så på skovrideren, og de vidste ikke, hvad de skulle tro. Men Jens smed bukken på jorden og sagde: »Fy, for en karl Du er - lyve for skovrideren og snyde en fattig mand for hans løn.«

Skovrideren erklærede, at der var intet andet at gøre end at lade ham gå. Hegnsmanden havde jo ingen vidner.

Jens Omgang havde i sin have, der som nævnt lå lige op til skoven, plantet et stykke med grønkål. Uden om det havde han spændt et stykke ståltråd, hvorover der var anbragt et fiskenet. Det var til at fange harer i, og det var forstvæsenet også godt klar over. En aften lå et par forstmænd bag skovdiget og lurede. Lidt efter kom en hare og hoppede over ståltråden for at smage på grønkålene. Den dumpede lige ned i nettet, og Jens Omgang kom straks ud og nappede Morten i ørerne.

Men i det samme kom forstmændene til syne: »Nu har vi dig, Jens Omgang, det er ulovlig jagt!« - »Jagt?« svarede Jens, »det er ikke jagt, men jeg skal lære sådan en fyr at æde mine grønkål!« Og så tog han en lille kvist og daskede Morten i bagen: »Vi Du så se, Du kan holde dig herfra en anden gang!« Haren vrælede, så det var en gru, og da den havde fået sine dada, smed Jens Omgang den over gærdet og sagde: »Der har I jeres hare igen. Kan I så sørge for, at den ikke en anden gang kommer og æder mine kål.« -

Jens Omgang døde 1869 på Esbønderup Sygehus. En gammel kone har fortalt mig, at der i hendes barndom var anbragt et bøsseløb i Hvide Kilde, og ud af det strømmede vandet. Hun har selv som barn drukket af det. Jens Omgang havde flere bøsser, og en af dem var havnet der. -

Den stærke dragning, som skoven havde på mange mennesker, vil vi senere komme tilbage til ved omtalen af den romanlitteratur, der

knytter sig til Gribskov. Imidlertid kom der tider, hvor det folkelige oplysningsarbejde brød frem under forskellige former og søgte at ændre livstrangen hos kulsvierne. *C. Hostrup*, der var præst i Hillerød fra 1862 til 1881, gjorde et stort arbejde for folkeoplysningen. Flere lærere arbejdede i samme retning, bl. a. *Zakarias Nielsen* i Nejlunge, som senere vil blive omtalt. Men især fik dette oplysningsarbejde et midtpunkt i *Frederiksborg Højskole*, som Holger Begtrup oprettede 1895. *Holger Begtrup* var født i Birkerød præstegård 1859, og han døde 1937. Efter at han 1880 var blevet theologisk kandidat, var han i en årrække lærer på Askov Højskole, indtil han 1895 vendte tilbage til sin fødeegn for at gøre et oplysningsarbejde blandt kulsvierne, som han yndede at kalde nordsjællænderne.

Begtrup var ung og virkelysten. Han havde mange planer, og en af dem var at afholde et stort årligt folkemøde på Fruebjerg en søndag omkring ved St. Hans. Begtrup var en meget veltalende mand. Han ejede et klangfuldt organ, og han talte et lydefrit dansk. Ikke mindst som friluftstaler var han en af vort lands betydeligste. Hans taler var stærkt personlige, vekslende mellem alvor og spøg, men de skulle høres. Hvis man bagefter læste dem på tryk, fuldstændig eller i referat, virkede de noget svagere. Man burde have haft en af hans taler på stålband, det ville have været en nydelse.

Søndag den 21. juni 1896 blev det første fruebjergmøde afholdt, og herom hedder det i et referat: Ude på bjerget, hvor der i årenes løb var blevet så indeklemt og trist, var der blevet indrettet den nydeligste festplads. Det hele var hegnet ind med guirlander, og rundt i det grønne vajede Dannebrog. De unge piger fra højskolen havde været derude dagen før for at pynte, også skovfogeden og de Tjæreby bønder havde været hjælpsomme.

Det blev et stort møde. Folk strømmede til, kørende og gående. Man regnede med, at der var 300 vogne og 2000 mennesker. Blandt disse mange kendte mænd, folketingets formand *Sofus Høgsbro*, seminarieforsstander *Tang*, folketingsmændene *Harald Holm* og *Svend Høgsbro*, *Morten Eskesen* og mange andre.

Holger Begtrup bød på indbydernes vegne alle de mødte velkom-

men på bjerget i den grønne skov. En tak til kulsvierne, fordi de til trods for det dårlige vejr er mødt så talrigt op, et velkommen til dem fra andre egne af landet, men især et velkommen til dem syd for grænsen. Det er første gang, vi holder en sådan fest på dette sted, men jeg håber, det bliver en mærkedag, som må efterfølges af mange.

Fra andre egne er festen i dag blevet kaldt en himmelbjergfest og det er også det, vi i virkeligheden ønsker, den skal være, eller også en skamlingsbankefest. Begge steder skulle målet være en vækkelse af folkets sans for betydningen af at eje et modersmål. Folk som Carl Ploug, Hjorth Lorenzen, Orla Lehmann og Frederik Barfod har under lidelse og bøn deltaget i arbejdet for at finde vejen til folkets vækkelse, og de har udrettet meget.

Folkevækkerne er nu døde, og folket selv er mere vågent, levende og oplyst, end det var dengang. Skulle man ikke også på denne egn trænge til mere oplysning, og skulle der ikke være betingelser for, at det kan lykkes? Jo vist. Her lever folk, som sidder inde med varme, ilterhed og lyst til at gå på. Hvor mange sagn er ikke overleverede om de raske kulsviere, hvad enten de sad fredeligt ved ildstedet, færdedes med bøssen i hånden eller lå og rakkede på landevejen til København. Jeg vil håbe, at kulsviernes gamle gåen på må vækkes til nyt liv.

Efter at pastor *Fr. Bruun*, Levring, havde fortalt om Frederik VII, talte landdagsmand, redaktør *H. P. Hanssen* om nationalitetsspørgsmålet. Han sagde bl. a.: Hvis Danmark nogen sinde glemmer det tab, det led i 1864, hvad kan da vi sønderjyder være andet end mismodige? Glem ikke tabet, men hold fast ved os og vor sag. Vi må holde ud og sørge for at få vore krav gennemført ad lovlig vej, men vi forlanger samtidig, at I ikke glemmer tabet. Kan vi holde det standpunkt, vi indtager nu, uden på nogen måde at give efter, så kan vi se fremtiden i møde med fortrøstning. Han blev hilst med stærkt bifald.

Der gik en times tid med at tømme madkurvene, hvorefter højskolens elever under bifald sang en række flerstemmige sange. Gårdejer *Philipsen*, Broager, holdt en kort tale, og Begtrup udbragte et leve for Danmark. Det første - vellykkede - fruebjergmøde var endt.

Om fruebjergmødet den 20. juni 1897 hedder det i et referat til indledning: Blandt deltagerne var - som i fjor - alle »stænder«, både unge og gamle, landboer og byfolk osv., så mødet også i denne henseende svarede til sin hensigt: ikke blot at samle folk, men at samle *folket* til møde. Og de interessante foredrag hørtes med opmærksomhed. Der er åbenbart vakt en stærk interesse for dette stævne, der sikkert også fremtidig fra ledelsens side vil blive ordnet således, at dets almindelige folkelige karakter stadig bibeholdes og hævedes med åndelig frisind og rummelighed. Vi trænger måske særlig her i amtet til den art møder. -

Fruebjergmøderne fortsattes og med stor tilslutning. Der blev holdt folkeoplysende, og der blev holdt vækkende foredrag. Førende personligheder talte ofte om tidens brændende spørgsmål. Det kan således nævnes, at højskoleforstander *Ludvig Schrøder*, Askov, i 1899 i anledning af den store lock-out talte om »den Kamp, der for Tiden udkæmpes mellem Arbejder og Arbejdsgiver, en Strid, der fylder mit Sind, fra Morgenens gryr, og indtil den sildige Stund«, hvorefter han talte ud fra Hamlets ord i Shakespeares tragedie:

Tiden er nu af Led, o hvilken Nød,
at til at rette den just jeg blev fød.

Ved fruebjergmødet 1902 gav Holger Begtrup et svar på det angreb, Georg Brandes ved et møde i Sorø havde rettet mod højskolen.

Sådan kunne vi fortsætte, men vi vil foretrække at bringe lidt fylligere uddrag af to af de ejendommeligste taler, der blev holdt på dette sted. Den 26. juni 1904 udtalte *Jakob Knudsen*, der på dette tidspunkt boede i Nyhuse ved Hillerød: Jeg er jyde med liv og sjæl. Det kan måske derfor have sin interesse at høre, hvad indtryk Sjælland har gjort på mig. Uagtet jeg elsker Jylland højere end Sjælland, kan jeg ikke vægre mig ved den forestilling, at Sjælland er det egentlige Danmark. Jeg ved ikke bestemt, hvorfor jeg har denne fornemmelse, men Sjælland er nu engang for mig det egentlige danske landskab, skønt jeg synes bedst om den jydsk natur. Det er, ligesom jeg holder mere af skorpen end af det egentlige brød.

Nordsjælland er for mig kongernes Sjælland. Det er *Danmarks Stadsstue*, det eneste, vi har at vise frem i sammenligning med andre landes tiltrækninger. Der er Øresund. Man skal gå helt til strædet ved Konstantinopel for at se et så stolt syn, som skibene på Øresund frembyder. Så er der de mange slotte. For mig spiller Frederiksborg Slot en stor rolle - måske fordi jeg daglig har det for øje. Her færdedes Christian IV og Frederik VII, her levede præsten og skjalden C. Hostrup.

Og så er der en ting til, som har gjort mig denne egn dyrebar. I denne egn færdedes Søren Kierkegaard meget. Som barn kom han ud til en slægtning, der ejede en gård herude, og da han blev voksen, gik han, når tungsindet faldt over ham, hen til Gammeltorv og lejede en halvlukket kalechevogn, som kørte ham hertil. Gribskov var hans kæreste opholdssted, og særlig havde han udvalgt sig stedet ved Ottevejskrogen. Det indeholdt for ham en dyb allegori, at der var ensomt, skønt otte veje stødte sammen.

Disse stemningers brogede flok er det, der frembringer fædrelands-kærligheden. Disse stemninger, dels af privat og dels af historisk art er det, der gør, at man føler et land som sit hjem og sit folk som sin slægt. -

Når tidens brændende spørgsmål skulle drøftes, er det klart, at det sønderjydske hyppigt kom på tale. Få dage efter genforeningen blev der den 20. juni 1920 atter holdt møde på Fruebjerg. Der var mødt 4000—5000 mennesker for at høre sønderjydernes fører, H. P. Hanssen, tale. Det blev alle tiders største fruebjergmøde. *H. P. Hanssen* udtalte bl. a.: Der hævdes fra visse sider, at vi skal bygge vor politik på den nuværende magtkonstellation. En sådan politik forkaster jeg, og erfaringen viser, at det er en uklog politik at stole på andres magt. Vi skal huske på, at der gives intet så egoistisk som en stat. En politik, der ikke står i et rimeligt forhold til de magtmidler, der rådes over, må forkastes. Og man må aldrig glemme, at ethvert uretfærdigt magtbrug hævnner sig engang i tiden. Øjeblikkets Tyskland er et eksempel herpå. Man står der med et ødelagt folk, og landet er fuldstændig økonomisk ruineret. Vorherres mølle maler langsomt, men den maler sikkert.

Der klages over, at vi har fået for lidt tilbage af Sønderjylland. I 1848 krævede vi Eidergrænsen - vi kunne have fået Dannevirkegrænsen. På Londonkonferencen krævede vi Dannevirkegrænsen - vi kunne have fået Flensborglinjen. Således spændte vi gang på gang vore fordringer for højt, og det har de danske sønderjyder måttet lide under. Man valgte enstemmigt i efteråret 1918 at søge spørgsmålet løst på grundlag af selvbestemmelsesretten.

I vor nationale kamp i Sønderjylland gjorde det, at vi vidste, vi led uret, os stærke og stålsatte i kampen mod prøjseriet. Vi havde det, man kalder urettens gave, og det skal man være varsom med at give sine modstandere i hænde, fordi det gør stærk. Vi må stå på rettens grund.

I folkenes liv gælder ordet: »Fædrenes synd hemsøges på børnene.« Det er tidligere tiders vanrøgt af det nationale spørgsmål, der nu hævnner sig. Jeg holder den løsning på selvbestemmelsens grund, vi nu har fået, for den bedste, den tryggeste og den lykkeligste for vort fædreland. - Denne tale blev hilst med bifald og leveråb.

Fruebjergmøderne fortsatte endnu i en årrække med Holger Begtrup som den åndsbårne leder og med landets førende højskolemænd, præster og politikere - her nævner vi blot Klaus Berntsen og I. C. Christensen - som talere. Et stort minde var flettet ind i Gribskovs historie.

Til de fleste fruebjergmøder havde Holger Begtrup skrevet en sang, der i velformede rim skildrede en til dagen svarende stemning eller begivenhed.

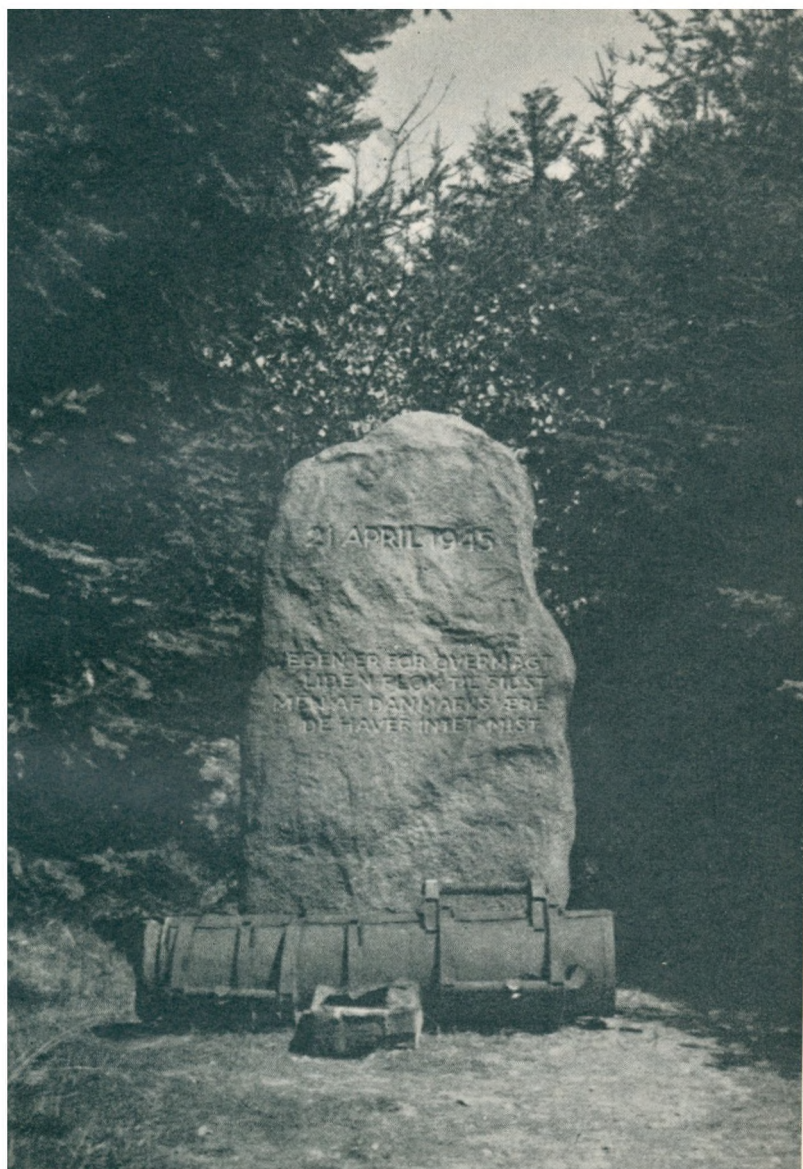
For festglansen fra Fruebjerg glemmer vi ikke dagligdagens slid og slæb. Her tænker jeg på skovarbejderne, til hvis historie der også er skabt en begyndelse. Her skal lige nævnes *P. Jørgensen*: »Om Skovarbejdernes Organisationsforhold« i »Fra Frederiksborg Amt« 1952, og sammes »Lidt om Drikkeriet i Aarhundredets Begyndelse« i »Kultur og Folkeminder« 1953, samt *N. P. Sørensen* »Arbejderliv i Maa-rum« i »Kultur og Folkeminder« 1957. Skovarbejdernes forhold er også omtalt i forskellige af Georg Nordkilds romaner, således i »Hvad gavner det et Menneske«, 1950. -

Men endnu har vi et alvorligt afsnit tilbage af Gribskovs historie. - Under den sidste verdenskrig opstod der efterhånden en ret stærk modstandsbevægelse her i Nordsjælland. Våben fik man nedkastet fra engelske flyvemaskiner. Den første nedkastning fandt sted i Store Dyrehave, senere forskellige steder, deriblandt adskillige gange ved Smørstenen i Gribskov. Modstandsfolkene var sådanne aftener stillet op med bestemte mellemrum, tre i række, de to forreste med hvide stavlygter, den bageste med en rød. Denne sidste skulle markere det sted, hvor man ønskede våbnene nedkastet. Ved siden af ham var placeret en anden med hvid lygte, og han skulle morse et i forvejen aftalt signal op til flyveren.

Natten til den 21. april 1945 modtog man våben to steder i Gribskov, dels ved Smørstenen og dels på en plads et stykke nordligere. Der nedkastedes ca. 36 *containers*, beholdere med våben og ammunition, fra ialt tre engelske flyvemaskiner. Men denne gang gik det ikke så glat. Om morgenen kom fire rutebiler, fyldt med 120 tyske politisoldater, og stormede Gribskovlejren, hvorfra tyve mand havde deltaget i modtagelsen på den nordre plads.

Kort efter havde tyskerne omringet pladsen ved Smørstenen, hvor en snes modstandsfolk var i færd med at ordne godset fra containerne. Tyskerne gik straks til angreb med maskingeværer og maskinkanoner, mens de tyve modstandsfolk gik i dækning og besvarede ilden så kraftigt, som de kunne, med deres maskinpistoler, hvorved to tyskere faldt, og flere såredes. Da tyskerne stormede pladsen, trak modstandsgruppen sig tilbage ned til Esrum Sø, hvor de løsnede to både og roede over til den anden side søen. Enkelte andre undslap gennem tyskernes linjer ned til Nødebo - og advarede de derboende modstandsfolk. - Fire danskere blev taget til fange af tyskerne. Godset ved Smørstenen gik tabt, mens det på den nordligere plads var blevet så godt gemt, at modstandsfolkene en nat kort efter kunne hente det og bringe det til dets bestemmelsessted.

Denne begivenhed benævntes senere *Slaget i Gribskov*, og gods-ejer *Axel Jarl*, Sophienborg, tilbød efter frigørelsen at bekoste rejsningen af en sten til minde om kampen. Denne sten, der blev afsløret

21 APRIL 1945

EGENER FOR OVERMAGT
LIDEN FLEK TIL STILT
MEN AF DANMARKS JERE
DE HAVER INDET MIST

sommeren 1945, var en godt 2 m høj natursten, på hvis forreste, flade side der findes følgende indskrift:

21. APRIL 1945
VEGEN ER FOR OVERMAGT
LIDEN FLOK TIL SIDST
MEN AFDANMARKS ÆRE
DE HAVER INTET MIST

Ved den anlagte vej op til mindestenen ligger der i beplantningen til højre en mindre natursten, hvori er indhugget et morsetegn . . . — samt en pil, der peger skråt nedad. Dette tegn blev af den pågældende modstandsmand benyttet som signal til flyveren. Slaget i Gribskov er iøvrigt skildret i *Sven Uhrskovs* bog »Vi bringer en Særmelding. Hilsen til Finn . . .«, 1945.

III.

GRIBSKOV I MEMOIRER OG DIGTNING

I årene 1844—46 nedskrev kommandør *Jens Jacob Paludan* sine ungdomserindringer, hvoraf en del er knyttet til Nordsjælland. Jens Jacob Paludan var født 1781 i Tømmerup præstegård, hvor faderen, Peder Hansen Paludan, var præst. 1785 blev Peder Paludan residerende kapellan ved Vor Frelses Kirke på Kristianshavn, og 1794 udnævntes han til sognepræst for Asminderød og Grønholt samt slotspræst på Fredensborg.

Jens Jacob, der dengang var 13 år, blev sat i Frederiksborg Skole og tinget i kost og logi hos glarmester Skou i Hillerød for 7 mark om ugen. Hos glarmesteren havde han det ikke godt og i latinskolen dårligt. Her var han discipel i 4 år, indtil han i oktober 1798 blev dimitteret og rejste til København, hvor han - som det dengang var sædvane - bestod examen artium ved universitetet.

Det var i de tider skolens hverv at besørge kirkesangen på søn- og helligdage, samt ved bryllupper, barnedåb og begravelser. Disciplene havde derfor ikke megen frihed om søndagen, men det hændte dog, at Jens Jacob blev fritaget for at møde i kirken og derfor kunne tage hjem til Fredensborg lørdag eftermiddag. Om oplevelserne på disse ture gennem Gribskov eller rettere sagt i en af dens udløbere, Stenholt's Vang, fortæller han forskelligt, der vidner om, hvordan livet i skoven formede sig sidst i det 18. århundrede.

Paludan skriver: »Det var Festdage, Lørdag Eftermiddag havde vi Frihed; naar Skolen var forbi om Middagen, vandrede jeg hiem igiennem den deilige Skov, som dengang var i sin naturlige Storhed, ikke som nu forhugget og igjen beplantet og friseret. Veien igiennem den slyngede sig under de høie gamle Ege og Bøge, Moserne stod

fulde af Vand, hvor Elletræerne spillede sig i det grønne græssgroede Vandspeil, Hvidtjørnen og Gjedebloomsten udbredte sin aromatiske Duft, Fuglene qvidrede og sang, Insecterne summede, Qvæget bøgede, og de alvorlige Tyre gav deres Mening tilkiende ved den dybe hule Basstemme. O, hvor let om Hiertet var jeg da! Hvor kraftig rask vandrede jeg da med et muntert Sind til Fader og Sødskende i det kiære Hjem . . .

De mange Vandringer til mit Fædrenehjem hærdede mig, gjorde mig til en ypperlig Fodgiænger, og, hvad der var det beste, afholdt mig fra mange Orgier og demoraliserende Samqvem blandt mine Kammerater, indgiød mit Hjerte blide Følelser for Forældre og Sødskende, som holdt Vildskaben og Raaheden i Ave, og nærede den gode Aands Kræfter, som ikke sielden havde en haard Kamp at bestaae med den Onde. De Toure imellem Frederiksborg og Fredensborg Sommer og Vinter, Nat og Dag medførte flere Eventyr, som jeg ved denne Leilighed vil skildre for at vise, hvorledes mine Siæls- og Legemskræfter derved udvikledes.

Tyrene i Steenholt's Vang havde jeg megen Respect for, de vare uvane og søgte Folk, især om Aftenen. Det var engang en Sommeraften, jeg gik til Fredensborg og kom forbi Porthuset i Steenholt's Vang; der var endnu Dag paa Himmelen, Nattergalen slog, ikke et Løv rørte sig, den mørke gamle Skov laae for mig, under dens tætte Kroner skimtede man den støvede Vei, som slyngede sig imellem Krat og Underskov. Der gik jeg lille 14 Aars Dreng med raske Skridt, da et vildt Brøl og endnu eet drøuede i den stille Skov ikke ret mange Favne fra mig. To vældige Tyre vare i Kamp med hinanden midt paa Veien og reiste en Skye af Støv omkring sig. At komme dem nær ved saadan en Leilighed er farligt, det vidste jeg og veeg ind i Krattet ubemærket, gik tilbage og kom ad en Omvei til et Overdrev, som laae tilvenstre af Steenholt's Vang, hvor der ogsaa var meget Qvæg. Der var ingen Træer og man kunde i den klare Aften see vidt og bredt. Da jeg var kommen igiennem Leddet ind til Overdrevet, foer to rasende Tyre imod hinanden, brølte og kradsede Jorden op og stødte Horn og Pander imod hverandre med Brummen og vilde Hyl. Der var intet andet for end at gaae tilbage igiennem Leddet og lukke

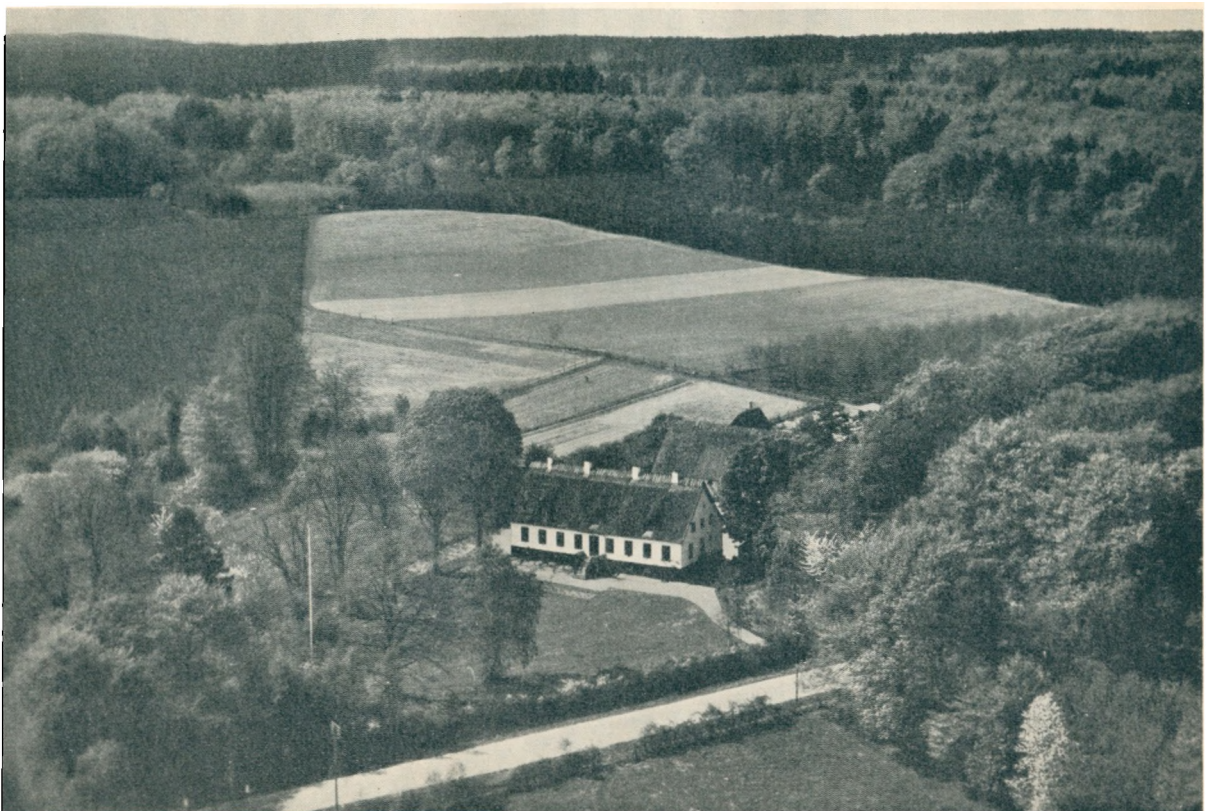
det. Jeg lagde mig i den tørre Grøvt indenfor Gjærdet og vilde tilbringe Natten dér, da jeg hørte en Sang og saae kort efter en rask ung Karl gaae hen til Leddet. Jeg var strax paa Benene og indlod mig med Manden, fortalte ham, at der var et Par drabelige Tyre, som spærrede Veien. »Ikke andet,« svarede han, »dem skal vi snart lære, hvor David købte Øllet. Kom med mig og tag tre, fire Steen med Dem. Jeg tager denne Gjerdestav.« Og med det samme væbnede han sig med en dygtig tyk Prygl. Og vi gik ind i Overdrevet lige løs imod Tyrene, som ikke oppebiede os, men kom imod os brummende og kradsende Jorden op i tykke Skyer. »Hold Dem nu lige bag ved mig og lang mig Stenene, naar jeg skal bruge dem,« sagde Slagteren, thi det var hans Profession. Han gik lige imod den nærmeste Tyr, lagde den med Staven et Slag imellem Hornene, saa den styrtede til Jorden, men Staven brast tvert over.

»Kom med Stenene gesvindt!« sagde han. Han fik de to største, som vare saa store som en Cocusnød, den første drev han imod Tyren, men ramte den på Hornene, hvorved den veeg et Sæt tilbage og vilde til at styrte løs paa os, da den anden Steen ramte den midt i Panden og strakte den til Jorden.

»Se saa, nu kan vi spadserere videre,« sagde Slagteren, »for det vil være en Stund, til de forvinde deres Hovedpine,« og vi gik muntert sammen til Byen efter det bestaaede Eventyr, som moerede mig ubeskriveligt. Da jeg Dagen efter fortalte det til min Værtinde, beklagede hun de stakkels Tyre, som jeg ikke kunne begribe. Jeg anskaffede mig en liden Lommepuffert, som jeg ladede med lidt Krudt og Gruus, som jeg fleere Gange værgede mig med paa mine Vandringer, naar Tyrene gjorde Mine til Angreb. Nogle Gange var jeg nærved at blive opædt af Sviin, som om Vinteren gik paa Skov og aad Olden, Frugten af Bøgetræer. Ved at springe over Gjerder og Grøfter eller krybe i Træer undgik jeg at fortæres levende. Undertiden reed jeg hjem på en Hest selvanden, fleere Gange med Stutmester *Nielsens* Sønner, som gik i Skolen. De brugte nogle smaae svenske Heste, som hørte til Stutteriet, og disse smaae Dyr galopperede med tvende Dreng paa Ryggen i en halv Time igiennem Morads paa de slette Veie, i Mulm og Mørke uden en eneste Gang at snuble. Hvorledes jeg hang fast,

Nødebo skovridergård

forstaaer jeg ikke nu, vist er det, at jeg ofte var nær ved at falde af den nøgne Hesteryg.«

Senere følger en anden oplevelse. »Engang sendte min Fader [mig] til Nøddeboe for at haste paa en Smed, som skulde levere Dørbeslag til den nye Præstegaard. Det var i Høstferien, jeg var vel neppe 14 Aar gammel. Jeg laante et Fartøi ved Skipperhuuset, roede over Esromsøen, bandt Baaden til et Træ, gik op til Nøddeboe, rygtede mit Ærinde, lod mig nøde til at spise til Middag hos Smeden, som tillige var Skolemester, og Tiden lakkede ad Aften, da jeg kom ned, hvor jeg havde fortøiet Baaden. Den var der ikke. Hvem der havde taget den veed jeg ikke, - den fandtes senere at være i Skipperhuset. - Den var der nu ikke, og jeg maatte gaae hjem forbi Steenholt's Mølle. Da jeg kom der forbi og lukkede et Leed op, laae der en Slave og filede på sit Jern. Jeg havde hørt, at der var undvejet nogle Slaver fra Kronborg; jeg troer ikke, han havde gjort mig noget, men jeg fløi i en halv Time saaledes afsted, at jeg mindes aldrig, at have løbet saa voldsomt eller været saa bange. Jeg naaede Porthuset og fortalte dem, hvad jeg havde seet, pustede ud, fik et Glas Mælk og gik videre hjem efter og troede i Tusmørket baade at høre og see lutter Slaver omkring Skoven. Phantasien havde i det heele nok at bestille paa de mange eensomme Vandringer. Overtroen var dengang almindelig blandt Almuen, og den havde Indflydelse paa Barnets Uerfarenhed.« - Kommandør Paludan døde 1856.

Ovennævnte smed i Nødebo, der tillige var skolemester, er omtalt i Johannes Helms roman »Grib«, hvor han kaldes Jensen og spiller en ikke uvæsentlig rolle.

Som tidligere nævnt skriver Elith Reumert, at der, før Gribskovbanen blev åbnet, kun var nogle få »Natur-Enthusiaster«, der fra hovedstaden fandt vej til Gribskov. Blandt dem var Christian Molbech (1783—1857) og Søren Kierkegaard.

I året 1811 udsendte *Christian Molbech*, senere professor i litteraturhistorie ved Københavns Universitet, en bog, der hed »Ungdomsvandringer i mit Fødeland«. I denne bog fortæller han om nogle rejser, han 1810 foretog i Nordsjælland. Fra Farum kom han til Hillerød, hvor han især dvælede ved Frederiksborg Slot.

Efter dette besøg kørte Molbech til Nødebo og ad Søvejen op gennem Gribskov til Esrum. Man får en fornemmelse af, hvilket stærkt indtryk Esrum Sø og Gribskov gjorde på et følsomt sind for snart halvandet hundrede år siden ved at læse følgende skildring:

»Henrykt i Erindringer om Formiddagens Nydelse, omgivet af Fortids romantiske Billeder, der ligesom fortrolige Ungdomsvenner efter en lang Skilsmisse flokkede sig omkring mig, udfyldte mine Følelser og oplivede mit Mod, forlod jeg om Eftermiddagen Frederiksborg, eller rettere tog det med mig paa en Udfart til *Esrom*. Alt var forenet paa denne Færd, hvad der kan gjøre en Reise behagelig. Den livfulde Erindring om det kiære Sted, jeg forlod . . . og et Selskab, der fordoblede mig enhver Nydelse; alt dette tilsammen udgjorde et Heele, der bedre lader sig føle, end beskrive. Jeg levede - jeg følte, at Livet er noget; jeg smagte Øieblikkets skønne Lyst i en af de rene og uskyldigste Nydelser, og tænkte slet ikke paa, at Livet kun skal bestaae i Virksomhed - og om det er saa, vil ingen dog nægte mig, at Glæde er en virksom Tilværelse. Min Glæde var blid og rolig, ingen Overmættelse sløvede Sjælens Sands; thi sagtelig, som Skov og Sø glede forbi den rullende Vogn, vekslede de yndige Billeder, der giennem Øiet prægede sig i Sindet, og klart var Speilet, der optog dem, som Søens himmelblaa Flade.

Med Sandhed kan man sige, at denne Vei er en af de skønneste, som Danmark, saa rig paa Naturskønhed, har at fremvise; og Esrom Sø er ei blot ved dens Størrelse og betydelige Bredde, men og ved dens Omegn, en af de første Søer i Landet. - Omtrent $\frac{3}{4}$ Miil er Skovveien fra Frederiksborg til *Nøddebo*, en Landsby, der ligger, tæt omringet af Skov, ved Søens vestlige Bred, hvor Landet danner en yndig, skovbevoksen Odde, der strækker sig langt ud i Søen og skiuler en betydelig Bugt. Fra Nøddebo gaaer Veien, bestandig giennem Skov, langs med Søen og saa tæt ved dens Bred, at Bølgerne stundom synes nær ved at række Vognen. Saaledes kører man en heel Miil imellem Skov og Vand, fra to Sider tæt favnet af den skønneste Natur, i dyb Eensomhed, og dog omgivet af venligt Liv. Over Søens vide Flade har man Udsigt mod Østen til de høje Skove, i hvis mørke Baggrund man skimter det hvide, pyntelige Fredensborg. Det nedenfor Slottet

tæt ved Søen liggende Skipperhuus, hvis Mure skinne frem af Skoven, er ogsaa et Punkt, hvortil Øiet gierne hefter sig. Med Lyst følger det de fjerne Bredder ogsaa der, hvor Skovene noget ovenfor Fredensborg ophøre, og hvor en Mangfoldighed af Udsigter over afvekslende Sletter og Høie, Landsbyer og eenlige Huse, træder i Stedet. Jeg finder, at det hele Syn, som denne Sø med dens Omegn frembyder, har noget mere Stort og Opløftende ved sig, end de fleste andre af Siællands Søer, selv naar den, som da jeg dennegang saae den, ikke er oprørt af Storme. Dens Størrelse bidrager vel meget hertil, men ei mindre dens Beliggenhed, midt i de uoverskuelige Skove, der høine sig fra begge dens Bredder, og strække sig langs med dens hele vestre Side fra Steenholms [Stenholts] Mølle til Esrom. - Jeg kiender intet Sted i Kiøbenhavns Omegn, som jeg kunde foretrække for en Bolig ved Esrom-Sø. Hvad ere Søerne ved Lyngby, Frederiksdal og Farum, i hvormeget de end forskiønne disse Egne, imod hiin, der i dens store Omfang forener næsten alle de Skønheder, som man hist maa søge i det Enkelte; og hvad er Charlottenlund, Sorgenfri og Dronninggaard imod Fredensborg, Frederiksborg og Kronborg? - Selv den herlige *Furesø* maa tabe i Sammenligning med Esrom-Sø; og *Tiustrup-Sø*, med dens store Skovstrækninger og høie, bankefulde Bredder, er vel den eneste i Siælland, der i Skønhed torde maale sig med denne.«

Det lader sig ikke nægte, at Molbech er mere optaget af Esrum Sø end af Gribskov, men at naturens skønhed som helhed har betaget ham stærkt, er dog åbenbart.

At Søren Kierkegaard, der var født 1813 og døde 1855, hyppigt færdedes i Gribskov, er tidligere omtalt. Men han har ogsaa skrevet derom. Det kan være tvivl underkastet, om dette skal regnes til memoirer eller digtning - eller måske til begge dele. Vi lader læseren selv dømme.

I »Stadier paa Livets Vej« første afsnit »In vino veritas« skriver Kierkegaard følgende: »Der ligger i Gribs-Skov et Sted, som kaldes Otteveiskrogen; kun Den finder det, som søger værdeligen, thi intet Kort angiver det. Navnet selv synes ogsaa at indeholde en Modsigelse, thi hvorledes kan et Sammenstød af otte Veie danne en Krog,

Skovløberstedet: Ortevæjshuset i Gribskov

hvorledes kan det Alfare og Befarne forliges med det Afsides og Skjulte? Og hvad den Eensomme flyer er jo nævnet blot efter et Sammenstød af 3 Veie: Trivialitet, hvor trivielt maa der da ikke være ved et Sammenstød af otte Veie? Og dog er det saaledes, der er virkelig otte Veie, men dog meget eensomt; afsides, skjult, lønligt er man der ganske nær ved et Hegn, som hedder Ulykkes-Hegnet. Modsigelsen i Navnet gør da Stedet blot mere eensomt, som Modsigelse altid gør eensom. De otte Veie, den megen Færdsel er kun en Mulighed, en Mulighed for Tanken; thi Ingen befarer denne Vei uden et lille Insekt, der haster tversover *lente festinans*; Ingen befarer den uden hiin flygtige Reisende, der idelig seer sig om, ikke efter Nogen, men for at undgaae Alle, hiin Flygtning, der selv i sit Skjulested ikke fornemmer den Reisendes Længsel efter Budskab fra Nogen, hiin Flygtning, hvem kun den dødbringende Kugle indhenter, der vel forklarer, hvorfor Hjorten nu blev stille, men ikke hvorfor den var saa urolig; Ingen færdes paa denne Vei uden Vinden, om hvem det ikke vides, hvorfra den kommer eller hvor den farer hen. Selv Den, der lod sig bedrage af hiin forføreriske Vinken, hvormed Indesluttetheden hist inde fanger efter Vandringsmanden, selv Den, der fulgte den snevre Fodsti, som frister ind i Skovens Indelukke; selv han er ikke der saa eensom, som man er det ved de otte Veie, paa hvilke Ingen reiser. Otte Veie og ingen Reisende! Det er jo som var Verden uddød, og den Efterlevende bragt i den Forlegenhed, at der var Ingen til at begrave ham; eller som var det hele Folkefærd vandret ud ad de otte Veie og havde glemt Een! - Er det sandt, hvad Digteren siger: *bene vixit qui bene latuit*, saa har jeg levet vel, thi min Krog var godt valgt. Vist er det ogsaa, at Verden og Alt hvad derudi befindes aldrig tager sig bedre ud, end naar det sees fra en Krog, og man maa liste sig til at see; vist er det ogsaa, at Alt hvad der er hørt i Verden og skal høres, lyder lifligst og mest fortryllende hørt fra en Krog, naar man maa liste sig til at lytte. Saa har jeg da oftere søgt ud til min Afkrog. Jeg kjendte den før, længe før, nu har jeg lært ikke at behøve Natten for at finde Stilhed, thi her er altid stille, altid skjønt, men skjønnest synes det mig nu, naar Høstsolen holder Midaften og Himlen blaaner smægtende; naar Skabningen aander efter Heden, naar Kølingen gi-

ver sig løs, og Engens Blad zitterer vellystigt medens Skoven vifter; naar Solen tænker paa Aftenen for at svale sig i Havet, naar Jorden skikker sig til Hvile og tænker paa Taksigelsen, naar de før Afskeden forstaae hinanden i den ømme Sammensmeltning, der mørkner Skoven og gjør Engen grønnere.

O venlige Aand, Du, som beboer disse Steder, hav Tak, at Du altid fredede om min Stilhed, hav Tak for hine Timer tilbragte med Erindringens Syssel, hav Tak for dit Skjulested, som jeg kalder mit! Da voxer Stilheden som Skyggen, som Tausheden voxer: en besværgende Trylleformel! . . .

Saa vær da hilset nu til Afsked, Du deilige Skov; vær hilset, Du miskjendte Eftermiddagens Time, der Du Intet tillyver Dig, ikke som Morgenstunden, ikke som Aftenen, ikke som Natten vil betyde Noget, men uden Fordring ydmygt nøies med at være Dig selv, nøies med Din landlige Smilen! Som Erindringens Arbejde altid er velsignet, saa har det ogsaa denne Velsignelse, at det selv bliver en ny Erindring, der atter fængsler; thi Den, der een Gang forstod hvad Erindring er, han er fangen for alle Evigheder og fanges i den samme; og Den, der eier een Erindring, er rigere end om han besad hele Verden; og ikke blot den Fødende, men fremfor Alt den Erindrende er i velsignede Omstændigheder.«

»Stadier paa Livets Vei« er trykt første gang 1845. De besøgte Gribskov, som ovenstående betragtninger hviler på, har altså fundet sted før den tid. Kort efter 1845 blev der på stedet bygget et skovløberhus, som fik navnet *Ottevejshuset*, og dermed var ensomheden i Søren Kierkegaards forstand borte.

Men Søren Kierkegaard blev ikke glemt. Ved Syvstjernen, ikke langt fra Ottevejskrogen, blev der 1913, i hundredåret for Søren Kierkegaards fødsel, rejst et minde for ham. På en stendysse overligger står kort og godt:

SØREN KIERKEGAARD

En tredie københavner, der fik nær berøring med Gribskov, var *Balthasar Bang*, der boede i Nødebo fra 1803 og til sin død. Men

Nodobo kirke ved juletid

På vej med juletræet til Nodbo præstegård

først må en anden ting klares. I året 1862 udsendte *Henrik Scharling* sin lyse og humørfyldte bog »Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard«, der senere blev dramatiseret af *Elith Reumert* under titlen »Nøddebo Præstegaard«. Dette skuespil er opført utallige gange og spilles hvert år op mod jul på et københavnsk teater. Filmatiseret er det også og har vel været at se i snart sagt alle landets biografer.

Scharlings »Nøddebo« lå imidlertid ikke i Nordsjælland, det var i virkeligheden Greve præstegård ved Roskilde. I 1862 var der overhovedet ikke noget, der hed Nødebo præstegård, men Scharling har vel ment, at der var en god klang i denne benævnelse, og deri havde han ret. Imidlertid må det anses for nødvendigt at indskyde den bemærkning, at landsbyen Nødebo ved Esrum Sø indtil for få år siden stavede sit navn, som Henrik Scharling gjorde det, altså *Nøddebo*. Men for nogle år siden forandredes navnet til *Nødebo*. Man vil derfor i nærværende skildring finde begge stavemåder, alt eftersom forholdene kræver det.

I 1780 opførtes der i Nødebo et landsted, hvortil der foruden en have var en smule landbrug. Men 1803 døde ejeren, skovrider Bagge, og ved dødsboauktionen blev ejendommen købt af en københavnsk rigmandssøn og skønånd Balthasar de Bang, senere benævnt Balthasar Bang. Denne unge mand, der kun var 24 år gammel, var født 1779 i et rigt og fornemt hjem i København. Han var fætter til Henrik Steffens og Grundtvig uden dog at eje disse mænds åndskraft. Nogen almindelig toskilling var han dog heller ikke, så det er med al grund, han bliver nævnt i denne forbindelse. Hans fader, Oluf Lundt Bang, havde gjort stor karriere. Han var endt som generalprokurør i det kgl. danske kancelli med titel af konferensråd. 1777 var han endog blevet adlet under navnet *de Bang*. Moderen var fra et rigt købmandshjem, og dengang betød rigdom noget ganske andet og mere end nu.

Balthasar var som dreng en vild krabat, i besiddelse af en stærk fantasi og en ikke ringe portion forfængelighed. Faderen håbede, der skulle blive en konferensråd ud af ham og gav ham så mange lærere, som havde han været en prins af blodet. Strengt blev han opdraget, men stadighed og studium var ikke drengens sag.

Da han var ti år gammel, døde faderen. Moderen købte et lyststed

i Frederiksdal, og her var det »den ubeskrivelige Kjærlighed til Landet, Friheden og Naturen« vågnede i sønnen. 1797 lykkedes det dog hans hovmester at få ham gjort til student. Han skulle læse jura og gå embedsvejen. Men han havde mere lyst til at danse og dyrke frie studier. Han læste således Rousseau gang på gang og sikkert adskilligt oftere, end han havde godt af.

Allerede som dreng var han ofte forelsket. Hans hjerte var aldrig ledigt, siger han selv. Allerede i sit fjortende år havde han samlet sin opmærksomhed om en ung professordatter, Birgitte Hornemann, og med hende blev han forlovet. Han havde begyndt at digte og mente, det var ad den vej, han skulle udnytte sine evner. Nu ville han giftes. Påvirket af Rousseau, som han var, ville han »vende tilbage til Naturen«, men hvor skulle de bo? For Balthasar Bang, der var skønhedsdyrker og noget overspændt, gjaldt det ikke alene om, at stedet var smukt. Navnet skulle også være det. Flere steder blev kasseret på grund af et uheldigt navn. Da dukkede Nødebo op, og straks var Bang fyr og flamme: »Nøddebo! ja, saaledes maae det hedde; ikke sandt, min Birgitte, i Nøddebo maae man kunne leve lykkeligt.«

Lørdag var Bangs lykkedag, og lørdag den 11. juni 1803 blev Balthasar og Birgitte viet. »Straks efter,« fortæller Bang mange år senere, »satte min Birgitte og jeg os paa vor lille holsteenske Vogn, om Middagen, i et skønt Veir, og rullede herud til vor yndige Nøddebo. Ak! saaledes ruller man kun eengang i sit Liv; denne Rullen glemmer jeg aldrig; jeg synes endnu, at jeg ruller og ruller ind i Himmeriges Lyksaligheder, når jeg bare tænker paa den Tid, og »derfor tænker jeg den mangen Gang«.«

I den lille landsby vakte det nye herskab en vis opmærksomhed, især var børnene nysgerrige. De flokkedes uden for gården for at nyde synet af det unge par, der gik og sværmede sådan som Bang senere erindrede det. »Kirkeklokkerne ringede rundt omkring og tonede veemodsfuldt henover Søen til os fra flere Landsbyer gennem de mørke Skove. De livsglade Lærker sloge deres sidste Aftentriller høit mod den lette Sky, medens den melancholske Nattergal begyndte sine kælne Melodier i Buskene; og dette var min Bryllups-aften! Vor lille Have duftede af de skønneste Blomster, og Arm i

Arm gik vi nu omkring med hinanden, fra Blomst til Blomst, fra Træ til Træ, fra Udsigt til Udsigt, og betragtede nysgjerrige hver Gjenstand paa denne lille Plet, som nu for Fremtiden skulde indeslutte vort tilkommende Livs Held og Uheld, Sorger og Glæder.«

Bang bød de nysgjerrige børn indenfor, fruén gav dem the, Bang spillede på harpe for dem og gav dem skillinger, indtil det blev så sent, at han sagde godnat. - Tiden gik, og de to levede lykkeligt i Nødebo, men uden skuffelser var det ikke. Det viste sig snart, at der var svamp i det smukke bindingsværkshus, og alt træværket måtte fornyes. Til stedet hørte som nævnt et lille vænge, hvor Bang havde sået rug, men den blev angrebet af rust, og kernerne var ubrugelige. Dette gentog sig i flere år, og grunden var at søge i, at der var et hegn af berberis uden om vænget.

Men familjelivet rummede idel lykke. En datter kom til verden, og Bang sad og vuggede den lille, som var hun ude i høj søgang. Samtidig sang han »Marlborough i Leding drager«, hvilken sang han i tilsvarende anledning senere fik lejlighed til at synge to gange til.

Men udefra kom der skuffelser nok, ved statsbankerotten 1813 svandt Balthasar Bangs formue ind til omtrent ingenting, og han var lige ved at fortvivle. Rig var han født, rig var han opdraget, og nu syntes han at skulle ende sine dage i den dybeste armød. De skuespil, som han skrev, og som hans hustru belønnede med så megen varme, vandt ikke samme bifald hos Det kgl. Teater, der sendte tolv af dem tilbage, og af de seks, som blev opført, gjorde kun de to lykke.

Men Bang holdt sig oven vande, og herom siger han selv, at han ville have været uigenkaldelig fortabt, hvis himlen ikke i sin mis-kundhed havde sendt ham en engel ved hans side. Hans kone ejede både sjælsstyrke og mod, hun besad en utrættelig flid. Det var hendes dygtighed og sparsommelighed, der holdt hjemmet oppe.

Dette er der nok noget om. Birgitte Bang stod med begge ben på jorden. Professordatteren fra København havde forstået at gå ind i en landsbykones gerning med frisk humør. Hun evnede at holde sin sværmeriske mand nogenlunde nær ved jorden. Men naturligvis måtte den gamle naturdyrker vandre mangel en tur i Gribskov og der delagtiggøre eg og bøg i sine sorger og skuffelser. -

Balthasar Bang døde 1856 og hans hustru 1863. Begge ligger begravet på stedets kirkegård, og deres bolig er nu Nødebo præstegård. I trediveerne skrev Bang en skildring af sit liv »Nøddebo eller min lille Roman«, der dog først blev trykt 1867, da en af hans venner, C. Otto, udgav den under titelen »Balthasar Bangs Selvbiografi.«

I Nødebo har i den nyere tid flere videnskabsmænd og kunstnere haft ophold. Således kan nævnes censor P. A. Rosenberg (1858—1935), der var kendt landet over som forfatter, foredragsholder og oplæser, og hans broder komponisten Vilhelm Rosenberg (1862—1944). De havde hver sit hus ned mod søen.

Livet i Gribskov og dens omegn er skildret af tre romanforfattere, hver ud fra sine forudsætninger og til dels også i forskellige tidsrum. De tre mænd er *Johannes Helms*, *Zakarias Nielsen* og *Georg Nordkild*.

Johannes Helms er født 1828 i Sørbymagle og død 1895. Da han var to år gammel, blev faderen præst i Esbønderup og Nødebo, hvor han virkede til sin død 1857. I Esbønderup voksede drengen op under indtryk af egnens folkeliv og af Gribskavs og Esrum Søes natur. 1841 kom han i Frederiksborg Skole, hvorfra han blev student 1847. Han deltog i Treårskrigen fra 1849. Efter felttoget fik han bolig på regensen, hvor han spredte liv ved sit humør og sine viser (f. eks. »En svensk Konstabel fra Sverrig, som skød sig med en Kanon«). Efter at han 1860 havde taget filologisk eksamen, blev han hjælpelærer, kollektor, ved Domsolen i Slesvig. 1867 overtog han ledelsen af Borgerdydskolen i København, hvor han gjorde sig afholdt ved sin friske og ungdommelige væremåde.

Digtningen havde han dog ikke lagt på hylden. 1885 udsendte han sin bog »Soldaterliv i Krig og Fred for en Menneskealder siden«, en bog, der indledes med »Jeg elsker de grønne Lunde«, en sang, der synges den dag i dag. 1893 fulgte »Grib. En Fortælling fra Kulsvierlandet i Kapertiden«.

Bogen indledes med følgende ord: »Den sagnagtige Figur Grib er ikke opfundet af Forfatteren. I min Barndom hørte jeg hende meget ofte omtale, men som en Person, der maatte være forsvunden vistnok

mindst en Snæs Aar før den Tid, da mine Erindringer begynde, omtrent midt i Trediverne.

Jeg har aldrig hørt Nogen fortælle, at han eller hun selv har seet Grib, men meget ofte, at den eller den navngivne Person ved en eller anden nærmere betegnet Lejlighed havde seet hende eller talt med hende. Hun stod i Folks Forestilling snart som en ulykkelig, vanvittig Kvinde, snart som et Væsen af mere mystisk Natur, som der var Fare ved at møde, men efter hele den Maade, hvorpaa jeg saa tidt har hørt hende omtale, har jeg aldrig tvivlet om, at der virkelig har existeret et ulykkeligt Væsen, der i en længere Aarrække har havt sit væsentligste Tilhold i Gribskov paa en Tid, der paa det nærmeste maa falde sammen med Krigen i Aarhundredets Begyndelse.»

Ud fra denne antagelse og ud fra sit kendskab til embedsmænds liv og den jævne mands tilværelse spinder Helms nu en ende, der ikke mangler spænding. Der er et islet af kriminalroman i bogen, men som helhed kan man sige, at »Grib« er en gammeldags, kultiveret roman, hvor alt ender godt. En række kulturhistoriske oplysninger finder man også i bogen, som når Helms beretter om det udstrakte, men i den tid sparsomt befolkede Tikøb Sogn, hvoraf store strækninger dengang endnu var bedækkede med lyng, ja, så sent som i fyrreerne kunne man jævnlig se store røgskyer stige op, når beboerne ved sommer-tid »brændte Lyng«. Et andet sted taler han om klædedragten og fortæller om en fattig mand, der var klædt i en sribet kofte, rød hue og knæbukser, en dragt, som til ind i trediverne blev båret af enkelte gamle mænd.

At beretningen om »Mor Grib« også i den nyere tid spiller en rolle i befolkningens bevidsthedsliv, ser man af en sagnform, der er optegnet 1921. Den lyder således: »Mor Grib boede i Skoven, der har faaet Navn efter hende, med sine seks Sønner. Folk traf hende undertiden, men de vidste ikke, at det var Mor Grib, fordi hun havde forskellige Forklædninger. Dem, hun mødte, ledte hun paa Vildspor. Hun havde en Fløjte hos sig. Naar hun fløjtede i den, kom hendes Sønner og overfaldt den, som Mor Grib havde ledet vild. Man kunde ikke opdage, hvor hendes Hule var. En Pige maatte engang hente Mel for hende i Pibe Mølle. Mølleren fyldte hendes Sæk og skar et lille Hul i

den. Melet dryssede hele Vejen fra Møllen og ud til Mor Gribs Hule. Paa den Maade opdagede man, hvor hun boede. Mor Grib og hendes Sønner blev taget til Fange. Møllen fik Navnet *Pige Mølle*, der senere er blevet forandret til *Pibe Mølle*.«

Dette sagn, der sikkert er tvundet sammen af forskellige tråde, viser i hvert fald een ting, at den mystiske skikkelse endnu på den tid var levende i menneskers forestilling. Af et andet træk ser man det samme. For en snes år siden sad der på en beværtning i Hillerød en original fra Gribskovs udkant. Ved siden af ham var et par andre mænd bænket, hvoraf den ene nærmest lignede en slagsbroder. Ham slog førstnævnte på skulderen, idet han udbrød: »Du er en af Mor Gribs gamle drenge!« Hvilket manden opfattede som en stor hæder.

Den anden forfatter, som også har behandlet et nordsjællandsk emne, er *Zakarias Nielsen*, der er født 1844 i et smedehjem i Øster Stillinge ved Slagelse og død 1922. I året 1863 tog han lærereksamen fra Jonstrup, og 1864 blev han lærer i Nejlinge. Skolen lå på marken omtrent midt imellem de tre skove Højbjerg Hegn, Valby Hegn og Harager Hegn. Zakarias Nielsen gjorde et godt arbejde både i skolen og blandt befolkningen. Skønt han som lærer de seks dage om ugen og organist ved Helsing og Valby kirker om søndagen havde nok at gøre, fik han dog tid til også at studere folkelivet, og herom fortæller han mange år efter i sine »Minder og spredte Træk af mit Liv«, 1905, følgende:

»Det kunde hændes, at jeg en Aftenstund slog mig ned hos en Flok snakkende Mennesker ved en rygende Kulmile, fjernt fra mit Hjem, og da, medens Selskabet sad i en Slags bengalsk Belysning af Maaneskin og røde Flammer, fik lokket en og anden gammel Historie frem af de snakkelystne Munde, der gerne vilde fortælle om, »hvad der var sket før i Verden«: om Jens Omgangs snilde Vildttyverier, om de store St. Hans-Fester i Tisvilde o. m. a.

Ogsaa kunde det hændes, at jeg en Aftenstund tilbragte nogle Timer som Tilskuere ved et rask Bondegilde, hvor Bægeret gik flittigt rundt, medens Violinen klang, og Ungdommen sprang. Levende blev jeg da mindet om Bondegilderne i Vestsjælland, hvor jeg selv leverede Vio-

lin-Musikken. Vel havde Kulsvierbønderne deres egen Maade at snakke paa, at drikke, danse, skændes og forliges paa; men Gilderne havde dog væsentlig det samme Præg af naturkraftig Lystighed, som jeg kendte fra Gilderne i min Hjem-Egn. Noget uhøvisk Optrin var jeg aldrig Vidne til; hvad der gik for sig i det skjulte, ved jeg selvfølgelig ikke, men sikkert er det, at det saare sjældent hændte, at en Pige »kom galt af Sted«. -

Ogsaa gæstede jeg Helenes Grav og fordybede mig i Havets Poesi og i Udsynerne fra Harehøjen i Tisvilde Skov, samt i det uroligt brusede Folkeliv, der udfoldede sig i Tisvilde By St. Hans-Aften.«

Alt dette gjorde Zakarias Nielsen kun for at lære egnen at kende og leve sig ind i befolkningens tænkemåde og livsvaner, men det kom ham senere til gode på anden vis. 1868 blev han forflyttet til Herstedvester, og her lykkedes det ham 1871 at få en lille digtsamling udgivet. Senere blev det til en lang række fortællinger og romaner, der behandlede forhold i samtiden. Midt under alt dette dukkede Zakarias Nielsen ned i minderne fra Nordsjælland og skrev romanen »Kulsviere. En Kærlighedshistorie«, der udkom 1893 og gjorde så megen lykke, at den indtil i dag er trykt i over 44.000 eksemplarer.

»Kulsviere« foregår i Alsingrød, og da denne landsby angives at ligge mellem Gribskov og Arresø, er det ikke så vanskeligt at udgrunde, hvad der menes. I bogen fortælles der med en kulsvier-kærlighedshistorie som midtpunkt om livet i en bondegård og ved kulmilerne, om Gribskovs natlige fristelser og andet mere. Bogen fik en dobbelt betydning, dels direkte i retning af den underholdende oplysning, den gav om befolkningens liv i første trediedel af forrige århundrede, og dels indirekte derved, at den kom til at danne baggrund for nordsjællænderen Georg Nordkilds mere realistisk betonedede skildringer.

Vi kommer nu til Nordkild, der i en række romaner har skildret det nordsjællandske folkeliv. *Georg Nordkild* er født i 1879 i et mindre landbohjem på Græsted Mark, og hans erindringer står at læse i »Kultur og Folkeminder«, VII, 1955, side 3—20.

Hans første roman, »Kulsvierblod«, der udkom 1929, skildrer den

befolkning, der er bosat nord for Gribskov på den tid, da landsbyen Trustrup endnu fandtes. Bogen fortæller om kulsvierne - mindre landmænd og småfolk - der svier kul og står i en intim forbindelse med Gribskov, som har en egen dragende magt over deres sind. De har nok øje for dens skønhed ved dagslys, men den pirring, som de natlige togter efter brænde og vildt giver, og med de ingenlunde ufarlige forstmænd som modstandere, er dog at regne for nogle af livets højeste oplevelser. Som de fleste andre af Nordkilds folkelivsskildringer har »Kulsvierblod« sin tiltrækning deri, at den foregår på en tid, da alle var originaler.

1931 udkom »Truels i Vandmøllen. Roman fra Gribskov«. Det var livet i den gamle Maarum vandmølle, der blev nedrevet 1784, som Nordkild her gjorde levende. Truels var en sær staruds. I stedet for at passe mølle og bedriften tilbragte han, især i forårstiden, sin meste tid i Gribskov, hvor han ledte efter fuglereder og betragtede ræveungernes leg. Han holdt af alt, hvad der var liv i. Tiggere, landstrygere og omløbende hunde fandt altid et tilholdssted i Maarum vandmølle. Truels var religiøs uden at være kirkelig. Han troede på »Jomfruvand fra Fruekilde«, og da han skulle have en datter døbt, hentede han en aftenstund vand fra Hvide Kilde og bragte det til degnen for at få det hældt i døbefonten. »Det er jo kuns en Skik. Men det gir En Rygstød senere i Livet, naar man ved, En er døbt i Helligvand.«

1932 udkom »Folket bag Skoven« med skildringer fra den nyere tid. Dernæst fulgte 1936 »Hakons Sale. Roman fra Esrumegnen« med tegninger af Arnold Olsen. Bogen har titel efter et tidligere omtalt kæmpetræ med et sagnomspundet navn. *Hakons Sale* vokser i den nordlige del af Gribskov. »Mægtig og ensom staar den paa aaben Plads, breder sig vidt til Siderne og med Herskerrejsning skuer den Omlandet. Saadan har den staaet i Tusind Aar.«

Bogen beretter om det brogede liv, der rørte sig på Esrum vandmølle og i dens omegn. Der fortælles om Sibberup by og den helsebringende Sibbe Kilde, om livet i skoven ved nat og ved dag. Man møder udtrykket »Skovens Aand« og føler dens nærhed både i lys og mørke. Man hører om *Kulhytten*, som arresten i Esrum kaldtes, og meget andet.

Midt i det hele udtaler præsten i Esbønderup sin mening om kulsvierne - man aner Nordkilds tanker bagved - i disse ord: »En mærkelig Befolkning med Foragt for Kirken og hans Gerning. Men dybest set en Del religiøs. Den dannede sig sine egne Meninger om det hinsidige paa mange Punkter i Strid med Kirkens Lære. For længst havde Præsten opdaget, at de egentlige Kulsviere var dem, der aabenbarede en usædvanlig Tænkning. Men kun naar de blev gaaet haardt paa Klingen, udtalte de sig om, hvad der rørte sig i deres Inderste. Bag det Fanden i Voldske skjulte de et blødt religiøst Sind, der blandet med en god Portion Overtro vel nærmest havde sin Rod i Katholicismen.«

Der kunne tilføjes: og i ældgammelt hedenskab.

Hakons Sale var en småbladet elm, der groede i Gammel Vang eller Nederste Kobbelt under Esrum Stutteri. Det ældgamle træ, der var hult, fandt sin skæbne i en efterårsstorm 1912, og skallen ligger der endnu.

1945 udkom »Det suser i Skoven«, hvori der berettes om fire slægtled af forstmænd i Gribskov. Romantisk kærlighed savnes heller ikke i bogen. Men baggrunden er stadig skoven selv. Mystik og tegn var der nok af i den store skov, hedder det således, og Nordkild fortæller om Buris Borg, Sibbe Vang, Frue Kilde og andet mere, men det er ham ikke nok. Han lader en erfaren forstmand, der har slået sig ned som eneboer og ikke bestiller andet end trave rundt i skoven fra morgen til aften, udtrykke sig således: »Men Skoven selv og det hemmelighedsfulde Liv, den ruger over, om jeg saa maa sige dens Sjæl, har jeg langt fra faaet fat paa endnu.«

Ja, Gribskovs sjæl?

At Gribskov havde en stærk indflydelse på menneskers sjæleliv, ser man af følgende begivenhed, som Georg Nordkild har fortalt mig.

En dag traf tre mænd sammen på Esrum kro. Det var billedhugger Vilhelm Bissen, som en tid opholdt sig på kroen, skovfoged Both, Nyhegn ved Esrum, og kaptajn Hammer fra Hillerød. De traf da den aftale, at de på et bestemt sted i Gribskov ville plante hver sit træ. En dag mødtes de ved Midtlinjevejen, der fører fra Krogdalshuset og

Vejen langs Esrum Sø ved Fændrikhuset

op i skoven. Ved venstre side af denne vej plantede de en bøg, en eg og en fyr, og samtidig aftalte de, at på dette sted skulle deres sjæle mødes, når de engang var døde. Senere anbragte Bissen på stedet en lille marmorplade på størrelse med en almindelig skoletavle, og på den stod der malet med sort: *Bissen*. Nordkild har set både træerne og pladen, men stedet var uheldigt valgt for væksten, og da han for nogle år siden kom der forbi, var det altsammen borte, både træerne og pladen. Skovfoged Both døde 1892, Vilhelm Bissen 1913, kaptajn Hammer er også død for mange år siden.

I Fredensborg har i årenes løb mange kunstnere søgt tilflugt: digtere, malere, musikere og især skuespillere. De fandt vederkvælgelse i slots-parken, de forfriskede sig ved sejlture på Esrum Sø, de gjorde udflugter til Nødebo og Gribskov.

For *Holger Drachmann*, født 1846 og død 1908, var Fredensborg hans barndoms paradis. Der havde - skriver Paul V. Rubow - både hans faders og moders familie deres tilhold. Parken og Esrum Sø blev hans grundlæggende naturindtryk. 1865 blev han student. Noget brødstudium valgte han ikke. Han ville være kunstner, han malede, og han digtede. 1876 udkom den selvbiografiske skildring »En Overkomplet«, der betegnes som en fortælling. Den er i væsentlig grad bygget på minder fra Fredensborg. Drachmann fortæller her bl. a. om sin gnavne onkel, der havde en lille købmandsforretning, som han ikke passede. Lige tilknappet var onkelen ikke altid. Når han i parken traf nogle af knøsene, kunne det hænde, at han tøede op. »Han smed sig da gerne med os oppe paa en eller anden Bakke under Foden af et stort Træ, hvor der var Udsigt over Søen, Nøddebo, Grib Skov, helt op til Esrum, men tillige, og helst, et lille Sidekig ind imod en Fløi af det hvide Slot. Saa fortalte han os om sin Ungdom derude, om sine Strejftog derovre i den store, uveisomme Grib Skov, et rent Æventyrets Eldorado for vor Fantasi, han befolkede Skovene rundt omkring med Vildttyve og fortvivlede Kulsvierbanditter.«

De gjorde et stærkt indtryk på de unge tilhørere, de anede en ukendt verden af lidenskab, de begyndte at føle sig selv som »skovgangsmænd«, indtil onkelen fik bragt deres gemytter i ro ved at

skildre sine bådferter på søen og den store fodtur ind i det ukendte land langs Esrumkanalen.

Drachmann skildrer fisketure på Esrum Sø - af ham stadig benævnet *Esromsøen* - og sejlture til Nødebo Holt og Kongens Bøge. Han er betaget af søens skønhed. »Noget af det Sindet betagende, som hviler over alle de danske Indsøer, men maaske stærkest fremtræder her ved Fredensborg og tilmed under en Sommeraften, dalede med et eget blødt uimodstaaeligt Tryk fra den violette Himmel ned over Skovbredden.«

»En Overkomplet« er, siger Rubow, Drachmanns virkelige gennembrud i litteraturen. Skønt bogen er skrevet for firsindstyve år siden, kan en nutidslæser bekræfte, at den virker både frisk og spændende den dag i dag.

1885 udkom »Fjældsange og Æventyr«, og heri fandtes eventyrspillet »Der var engang«, som skulle blive Drachmanns mest yndede digterværk. Det var skrevet i en fjern alpeby under indtrykket af hjemvé, og det hvide prinsesse-slot er - siger Vilhelm Andersen - Fredensborg, og den sorte skov med kulsvierhytten hinsides søen er Gribskov. -

Olaf Poulsen, født 1849, død 1923, boede i mange år i Fredensborg, hvor hans bolig nu er et museum til hans minde. I »Olaf Poulsen. Et Jubilæumsskrift i Billeder og Tekst«, udgivet af *Vilhelm Østergaard*, har Olaf Poulsen ladet sig bevæge til at nedskrive nogle erindringer, og hen imod slutningen hedder det: »Jeg kender Skovene omkring Esrom Sø, den mægtige Gribskov med Store og Lille Gribsø, Syvstjernen og Ottevejskrogen, Bøndernes Tørvemose og Fønstrup Damme, de gamle Hegnshuse: Kommunikationshuset, Fuglsangshuset, Bollandshuset og Fændrikshuset; jeg ved, hvor denne Storskov veksler i sandede Hulveje gennem milevid Strækning af Gran- og Fyrreskov og aabne, solbeskinne Lysninger, omgivne af hvide Birke og ung Bøg.«

Naturen var nu ikke det eneste, denne kongelige skuespiller nød, når han med sine venner var på udflugt til Gribskov. I det nævnte festskrift ser man et billede med underskrift »Et Symposium i Grib-

skov«. For enderne af et lille bord, der er forsynet med talrige større og mindre flasker, sidder de to venner professor Vilhelm Østergaard og kgl. skuespiller Valdemar Kolling. Bag ved bordet står Olaf Poulsen med udbredte arme. Måske byder han velkommen. Måske favner han sine venner. Humøret er i hvert fald højt i den grønne skov. -

Studenten og Gribskov ved man noget om dem? Næppe ret meget. Et par stemningsbilleder - meget forskellige iøvrigt - skal her gengives. I Holger Drachmanns »En Overkomplet« læser man følgende, antagelig fra 1865:

»Nyde er Ungdommens første Sag.
Vikle Verden om sin Finger;
Glæden har et forbistret Jag
Og saa Pokkers hastige Vinger.

- - - -

Men gem paa en Rest
af den gamle Melodi
At synge, naar Aftnerne længes,
Naar Sommer og Solskin er duftet forbi,
Og af Gigt og Gæld vi betrænges!

Hurra! Hurra! leve Ungdommen, leve Studenterne, leve Glæden, og et dobbelt Leve for Fredensborg; der ligger det ovre!

Et Selskab paa otte Personer, otte unge Mennesker, brød under Afsyngelsen af denne Sang frem gennem Grantræerne i Udkanten af Grib Skov og styrede Kursen ned imod Kongens Bøge, hvor en Baad med en enlig Skikkelse i laa og ventede ved en lille Landgangsbro.

Holla! nok et Hurra for Friheden og Glæden! raabte Forsangeren. og saa Huerne i Veiret, Kammerater!

Der blev raabt tre Gange Hurra, og det hele Selskab kastede deres Studenterhuer i Veiret . . .«

Thomas Bredsdorff, født 1868 og død 1922, blev student 1889. Fra et af de følgende år fortæller han om en oplevelse, han havde sammen med nogle studenterkammerater: »Det var Pinsedag i Grib Skov. Et lille Selskab af dem, der tit besøgte Vartov om Søndagen,

var lejret paa en solbeskinnet Plet midt imellem Bøgestammerne. Det var en lille, men i en vis Forstand noget broget Kreds. De vilde ikke alle kalde sig Grundtvigianere. Tværtimod - Selskabet var en af disse ungdommelige Foreninger, der havde sluttet sig sammen uden bestemt Hensyn til religiøs Trosbekendelse blot paa Grund af personlige Sympatier, der atter hvilede paa den fælles Optagethed af aandelige Rørelser, saa vel af religiøs som æstetisk Natur. Ikke desto mindre kom de som sagt alle i Vartovmenigheden. Og naar de nu Pinsedags Formiddag samledes her i Skoven, skete dette ikke, uden at de alle af og til sendte Gudstjenesten i Vartov deres bedste Tanker. Derinde samledes Menigheden jo nu under Bøgegrene, der denne Dag smykkede den gamle, underlig hyggelige graa Bygning derude paa Vestervold. Denne Dag var det, at Grundtvigs »Solsang« - kunde man næsten kalde den - »I al sin Glans nu straalere Solen« steg mægtig brusende op under det lave Loft og knyttede Sjælene sammen i Følelsen af Sommerens Komme baade her og hisset. Der kom med et som en Længsel efter de graa Mure. Der blev stille i Kredsen, og nu vovede en Forslaget: Skal vi herude synge den Salme? Og uden Betænkning istemmede alle paa en Gang denne Sang, der var som skabt til Kirken, de havde valgt i Dag.

Det var, som alle det lille Selskabs modsatte Elementer forenedes i Sangen. Og det varede en Stund, inden Samtalen atter genoptoges.«

Foruden studenter har naturligvis også foreninger søgt til Gribskov for at vederkvæge sig ved naturen. Som et interessant eksempel herpå kan tjene følgende skildring, som Georg Nordkild har meddelt mig.

Ved siden af den nye vej, der går fra Maarum til Græsted, står lige inden for skovgården en gammel eg, og i den er hugget navnet ODEON med bogstaver, der er et kvarter høje. Navnet er for mange år siden hugget af en skovfogedaspirant Jørgen Hansen, der siden er død som skovfoged i Sydsjælland.

Nordkild fortsætter: Min bror fortalte, at han havde truffet en mand, der en yndig majdag sammen med en sangforening, der hed Odeon, var på udflugt til Gribskov. De stod af ved Maarum station,

og der traf de den unge skovrider Christensen, der var kommet dertil o. 1888. En elskelig mand var han. De skulle synge, og de gik efter skovriderens anvisning ned under en stor eg i nærheden. Her sang de en række sange, og skovrideren blev så begejstret over den stemning, der rådede, at han omfavnede den ene af sangerne efter den anden.

Denne begivenhed syntes hin skovfogedaspirant skulle foreviges, og han huggede da navnet Odeon ind i en eg, der stod lidt nærmere alfarvej, og den hedder den dag i dag *Odeon-egen*.

Det kan tilføjes, at Odeon eller Odeion i den græske oldtid var navnet på en slags teater. I den nyere tid bruges det som benævnelse på et koncert- eller forlystelseslokale eller, som her, på en sangforening.

Ingen har skrevet så skønne vers om Gribskov som Viggo Stuckenberg og Johannes Jørgensen. *Viggo Stuckenberg*, født 1863 og død 1905, blev student 1884, studerede sprog og etnografi, men tog ikke nogen afsluttende eksamen. Han blev lærer ved Slomanns skole i København, men syslede samtidig med digtekunsten.

Sommeren 1882 foretog han, ganske alene, en tur til Grib Sø, og om denne udflugt digtede han i et brev af 21. juli følgende:

Klædt i Guldmor sank
Solen gyldenblank
fulgt af Fuglekvidder ned bag Skoven,
frem imellem Trær
flød det sidste Skær
bredende sig tæt i Strøm fra oven.

Under Søens Bred
vifter Bladet ned
bæres døende langt bort fra Landet,
og en Sommerfugl
spraglet, rød og gul,
flagrer vaklende henover Vandet.

»Og saadan fortsatte jeg, liggende paa Ryggen under en mægtig eg

tæt ved Bredden af Grib Sø; men jeg husker ikke flere; formodentlig er de forduftede med det optrækkende Graavejr; thi Graavejr blev det tilslut, rigtig graat i graat, men heldigvis var Klokken hen ad otte Aften.«

Versene er påvirket af Poul Møller (»Grøn er Vaarens Hæk«). Viggo Stuckenberg er endnu kun på vej, men her blev det ham til hjælp, at han stiftede bekendtskab med *Johannes Jørgensen*, der var født i Svendborg 1866 og døde i samme by 1956. Johannes Jørgensen blev student 1884. Han studerede først filologi, siden zoologi og botanik, men forlod også det for at give sig digterens frie liv i vold. Som Stuckenberg havde han sluttet sig til det moderne gennembruds mænd.

1887 blev Stuckenberg gift med Ingeborg Pamperin, der fik en stor indflydelse på hans personlige udvikling. Med dette ægtepar sluttede Johannes Jørgensen et nært venskab, og de kom alle tre til at betyde meget for hverandre. Stuckenbergs første bog, »Digte« udkom 1886 medens den tre år yngre Johannes Jørgensen først nåede at få sine »Vers« ud 1887.

Hvad Ingeborg og Viggo Stuckenberg betød for Johannes Jørgensen, får man et indtryk af ved at læse »Den røde Stjerne«, første bind af »Mit Livs Legende«. Her skriver han om Stuckenberg: »Thi dette var jo Hemmeligheden ved vort Venskab, at vor Følelse var saa ens, som havde vi været Brødre.« Om ægteparret lidt senere: »Viggo Stuckenberg og Ingeborg Pamperin dannede det mest ideale Ægtepar, jeg nogensinde har kendt. De var to smukke Mennesker, de holdt inderligt af hinanden - de havde Ideer, Sympathier, Smag fælles.« Og om hende: »- hun var Musen, som man skrev Vers til for et Kys paa hendes Kind. Hun var Marketendersken i vor lille Fremskridtets Hær - hun var Valkyrien, der gik forrest i Kampen, og hun var Præstinden for den hellige Ild i vore Sjæle . . .«

At de siden alle tre skiltes, ægteparret indbyrdes og de to venner, er en anden sag, men hvor nær Stuckenberg havde følt sig knyttet til Johannes Jørgensen, ser man af det opgør, der finder sted i hans digt »Bekendelse. Til Johannes Jørgensen, Februar 1896«, og som begynder således:

Grib Sø i Gribskov

Der lever blandt de Mænd, jeg traf,
da jeg var ung og fuld af Mod,
en eneste, hvis Sind og Sjæl
randt ind i min
mer' dybt end, om vi blended
som Fosterbrødre Blod.

Vi kæmped begge samme Kamp,
vandt samme Sejr, led samme Spot
og delte Sejr og Nederlag
som fælles Gods,
hver nøjsom lille Glæde,
hvert Støvfug, ondt og godt.

Men denne begivenhed lå et stykke ude i fremtiden. Endnu var alt godt, og på Johannes Jørgensens fødselsdag den 6. november, vistnok 1887, var de tre venner på udflugt til Gribskov. Herom skriver Johannes Jørgensen i sine erindringer følgende:

»Det var i November, men alt Vejr var os kært. Og endnu husker jeg, som det var igaar, den mørkt kobberøde, næsten blodigrøde Skovbund af dybe Lag faldne Blade, Gribsøs slørede, blyfarvede Flade og en lukket Sommerpavillon, paa hvis Veranda vi slog os ned for at spise den af Stuckenbergs medbragte Mad. Der var ingen Bænke at sidde paa, men vi satte os ned paa Gulvet, med Ryggen mod Pavillonens Væg, sad der Side om Side og spiste Smørrebrød og drak Portvin til af en Rejseflaske. Der laa tomme Boghylstre paa Gulvet, og vi morede os med at prøve, om vi kunde kaste de sorte, piggede Tingester ud gennem det smalle Mellemrum i Verandaens Rækværk . . .

Novemberaftenen kom hurtigt, og vi gik til Trinbrædtet ved Gribsø for at vente Toget. Og som vi sad der, Side om Side, paa det vaade, sorte Brædt, og det mørknede langsomt, faldt de store, vintervaade Skoves dybe Stilhed over os. Ingen af os sagde noget. Og med et rejste der sig, langt borte i den store Skov, et Sus af Vind, et Pust som af Nattens Aande, et tungt slæbende Suk, der under den graa

Himmel gik hen over de Tusinder og atter Tusinder nøgne Toppe, steg og blev stærkere og tydeligere, alt som det nærmede sig, naaede os endelig og ruskede i Træerne lige over os, for atter at svinde, atter at blive svagere og svagere og tilsidst dø hen langt borte i den øde Skov.

Vi saa alle tre paa hverandre, da den sidste Lyd var forsvunden, men ingen af os mælede et Ord. Saa kom Toget, og vi vendte hjem som fra Fest, en Højtid, en Kirkegang hos Naturen.«

Johannes Jørgensen havde været dybere inde i »Individernes frie Udfoldelse«, end hans natur og arv kunne svare til. Han brød derfor med den frie tanke og dens mænd for at gå over til katolicismen. Men han glemte ikke Gribskov, der var indvævet i hans ungdomsminder.

Lidt uden for Hillerød, ikke langt fra Helsingevejen og lige op til Gribskov ligger landstedet *Gribsholm*. 1937 købte Søstrene af Kongregationen »Visdommens Døtre« fra St. Mariæ Hospital i Roskilde denne ejendom og gjorde det til et rekreativshjem. Her blev ligeledes indrettet et katolsk kapel, der blev indviet 1939 og var i virksomhed indtil 1942, da ejendommen blev solgt til andet brug.

På Gribsholm boede Johannes Jørgensen og hustru fra oktober 1941 og til september 1942. Han genoptog sine vandringer i Gribskov, og de satte spor i hans virke. Digtet »End kan jeg se« er dateret *Gribskov, Oktober 1941*. Af dets fire vers gengives her de to sidste:

Hav Tak, o Gud,
at jeg endnu kan sé
Rimfrostens Glitresølv paa Græs og Straa
og Birkelundens Guld mod Himlens Blaa
og i det Blaa Vildgæssetrækkets Kile.

Paa Mossets grønne Fløjel er blødt at hvile.
Blidt synger Vinden i den dybe Skov.
Tak, Herre, der saa længe gav mig Lov
at gaa og sé.

Fra *Gribsø, Maj 1942* stammer digtet »Erindring«, In memoriam
Viggo Stuckenberg.

Her sad vi ved Gribsøstranden
i et længst forsvundet Aar -
jeg alene, du selvanden,
endnu uden Sot og Saar.

Mens Novembertaagen sænked
sig omkring os, graa og tæt,
sad vi, vandretrætte, bænket
paa Perronens haarde Brædt.

Og nu følger det foran gengivne stemningsbillede af den mærkelige
susen i skovens trætoppe.

Et par måneder senere - *Gribskov, August 1942* - følger digtet
»August -«, der begynder således:

Det bruser med høstlig Uro i Storskovens Kroner,
og med flimrende Blade rører sig Skovbundens Nælder.
Endnu er det Sommerens Sang, som i Løvsalen toner.
Men jeg hører et Øksehug - Høsten, der Sommeren fælder.

Mens ungdommen derude på landevejen farer forbi »på blinkende
Hjul«, vandrer digteren alene i skovens indre og mindes Søren Kier-
kegaards vandringer og sine egne oplevelser ved søen, »hvor fordom
med Venner jeg sad«. Med eet svinger han sin hat, idet han slutter sin
sang:

Lyslokkede Ungdom, flyv ud paa det blanke Hjul
til Sommerens Sø, til Sol og Sand og til Strand.
I Granernes Skygge er der en ensom Fugl,
der synger saa sødt for en hvidhaaret Skovgangsmænd.

Endnu et digt stammer fra august 1942. Det hedder »Til en Ven«,
og det slutter således:

Vi sad i en Loggia, og endnu vi sidder der sammen.
Det, som er forandret, er ikke andet end Rammen.
Vi er unge som da, den svundne Snes Aar til Trods -
endnu er det dig, det er mig, det er uden Tvivl os.
Det var i en Loggia. Det er i en nordsjællandsk Kro.
Det var én Gang Assisi. Og nu er det Nødebo.

Med disse ungdommelige linjer lader vi Johannes Jørgensen forlade Gribskov. Men vi blev ikke færdige med Viggo Stuckenberg, der følte sig nær knyttet til Nordsjælland. I »Sne«, der udkom 1901, findes digtene »Nordsjælland« (»Store Skove, grønne Sletter«), og »Frederiksborg« (»Paa Byens Torv laa Dug«), og der findes et minde fra Gribskov, som hedder »Efteraar«:

Jeg sad ved Gribso en Efteraarsdag
henimod Aften; en støvfin Regn
daled gennem den stille Luft
og lagde sin duggende Aande
hen over Søens Spejl.

Digteren skildrer skovens tunge efterårsstemning og slutter:

Larmløs, kølig, en støvfin Regn,
der daler gennem den klamme Luft
og lægger sin duggende Aande
over en stilnet Sø,
mens Skoven, efteraarsøde,
ruger i evig Skumring
rundt om det sovende Vand.

— — —

Vi har nu gengivet en række af de indtryk, Gribskops natur i årenes løb har gjort på menneskers sind, i forbindelse med oplevelser, mennesker har haft under de gamle træers kroner. Vi slutter med at gentage Søren Kierkegaards ord: »Saa vær da hilset nu til Afsked, Du deilige Skov . . . Den, der een Gang forstod hvad Erindring er, han er fangen for alle Evigheder og fangen i den samme; og Den, der eier een Erindring, er rigere end om han besad hele Verden.«

EFTERSKRIFT

For den, der i ungdommen første gang mødte Gribskov, og igennem hele livet ofte har gentaget og fornyet bekendtskabet, er det en særlig stor glæde til en kreds af mine og min virksomheds venner at udsende bogen »Gribskov i dansk åndsliv«. Forfatteren Anders Uhrskov har skrevet denne dejlige bog, og han har søgt sine kilder dels blandt litteraturens ypperste skildrere af Gribskov, og dels gennem sine egne oplevelser i skoven.

For den, der fatter skovens skønhed og poesi, og ved færden derude selv kan leve med i det altsammen, er »Gribskov i dansk åndsliv« en dejlig gave, som jeg takker forfatteren for.

Når jeg udsender bogen netop den 18. juni, er det forårsaget af, at der til denne dato knytter sig gode minder til et langt livs virke i byen nær skoven. I taknemlighed over disse mange gode minder, og i glæden over de værdier, jeg ved min færden har fundet i Gribskov, er det mit oprigtige ønske at delagtiggøre læseren af bogen i disse glæder.

Hillerød, den 18. juni 1957.

Rud. Pallesen

LITTERATUR

- Jørgen Andersen: Viggo Stuckenberg og hans Samtid I—II, 1944.
Balthasar Bangs Selvbiografi, 1867.
Jørgen Bast: Esrum Sø rundt, Jul i Nordsjælland, 1953.
D. Bie: Livet omkring Stenholt Vandmølle i 1820'erne, Fra Frederiksborg Amt, 1941.
Louis Bobé: Hulerød. Dronningens Mølle. Fra Frederiksborg Amt, 1951.
Morten Bredsdorff: Thomas Bredsdorff. En dansk Højskolemand, 1953.
Rose Bruhn: Mors Arv. 1908.
Johs. T. Christensen: En forsvunden Landsby, Fra Frederiksborg Amt, 1911.
Knud Christensen: En dansk Storskov. Gribskov, 1929.
Holger Drachmann: En Overkomplet, Fortælling. 1876.
Erland Gribse: Fra Nordsjællands Skove. Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt, 1943.
John Hartmann: Bambi fra Gadevang, Billeder og Tekst, 1953.
Johannes Helms: Grib. En Fortælling fra Kulsvierlandet i Kapertiden, 1893.
Johannes Jørgensen: Mit Livs Legende, Første Bog. Den røde Stjerne, 1916. Anden Bog. Taarnet, 1916.
„ Digte i Danmark, 1943.
„ Udvalgte Digte 1884—1944, 1947.
P. Jørgensen: Om Skovarbejdernes Organisationsforhold. Fra Frederiksborg Amt, 1952.
„ Lidt om Drikkeriet i Aarhundredes Begyndelse. Kultur og Folkeminder, 1953.
Søren Kierkegaard: »In vino veritas«, Stadier paa Livets Vej. Samlede Værker VI. Bind, 1902.
E. Lassen: De nordsjællandske Skove. Nordsjælland. Turistforeningens Aarbog 1942.
Emil Madsen: Om Skovene ved Frederiksborg, Fra Frederiksborg Amt, 1914.
Christian Molbech: Ungdomsvandringer i mit Fødeland, 1811.
Hakon Müller: Digteren Balthasar Bang og hans Hustru, Fra Frederiksborg Amt, 1947.
Zakarias Nielsen: Kulsviere. En Kærlighedshistorie, 1893.
„ Minder og spredte Træk af mit Liv, 1905.
Georg Nordkild: Kulsvierblod, 1929.

Georg Nordkild: Truels i Vandmøllen. Roman fra Grib Skov, 1931.

„ Hakons Sale. Roman fra Esrumegn, Med Vignetter af Arnold Olsen, 1936.

„ Det suser i Skoven, 1945.

„ Et Par Ord ved Kulmilerne i Grib Skov. Fra Frederiksborg Amt II, 1939.

Arnold Olsen, Nordsjællandske Helligkilder med Tekst og Tegninger, 1939.

Kommandør Jens Jacob Paludans Ungdomserindringer, Memoirer og Breve, udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist, IX, 1908.

Lars Pedersen, Annisse: Den forsvundne Landsby i Gribskov. En Efterskrift. Fra Frederiksborg Amt, 1913.

Olaf Poulsen. Et Jubilæumsskrift i Billeder og Tekst. Samlet af Vilhelm Østergaard, 1917.

Institutionen Olaf Poulsens Mindes 10 Aars Virksomhed 1924—34.

Elith Reumert: Grib Skov. Et Stykke dansk Natur, 1897.

Paul V. Rubow: Holger Drachmanns Ungdom, 1940.

August F. Schmidt: Danmarks Helligkilder. Oversigt og Litteraturfortegnelse. Danmarks Folkeminder Nr. 33. 1926.

„ Danmarks Kæmpesten i Folkeoverleveringen. Danmarks Folkeminder Nr. 39. 1933.

„ Helligkilder i Frederiksborg Amt. Fra Frederiksborg Amt. 1922.

Jan Steenberg: Esrum Kloster som Stutterigaard. Fra Frederiksborg Amt, 1955.

Viggo Stuckenberg: Sne, 1901. I Samlede Værker. Andet Bind, 1910.

N. P. Sørensen: Arbejderliv i Maarum. Kultur og Folkeminder. 1957.

Anders Uhrskov: Folkesagn, 1922.

„ Sjællandske Sagn, 1932.

„ Fra Land og By, 1940.

„ Fruebjergmøderne. Fra Frederiksborg Amt, 1953.

Sven Uhrskov: Vi bringer en Særmelding. Hilsen til Finn . . ., 1945.

Aage Wielandt: Minder fra Grib Skov, 1943.

J. V. With-Jensen: Vandbygningsarbejder ved Frederiksborg. Fra Frederiksborg Amt, 1941.

NOTER

- Side 19. Beretningen om Frederik VII og rideknægten findes i Anders Uhrskovs »Folkesagn«, 1922, side 130.
- Side 21. Sagnet om Fruebjerg og Fruekilde findes i Uhrskovs »Folkesagn«, s. 54.
- Side 21. Vedrørende sagnet om Smørstenen se August F. Schmidts »Danmarks Kæmpesten«, 1933, s. 120, og Uhrskovs »Sjællandske Sagn«, 1932, s. 70.
- Side 21. Angående stenen ved Egelund se August F. Schmidts »Danmarks Kæmpesten«, s. 120, og Uhrskovs »Folkesagn«, s. 54.
- Side 22. Sagnet om nissen findes i Uhrskovs »Sjællandske Sagn«, s. 50.
- Side 22. Sagnet om Hertugdalen er trykt i Uhrskovs »Folkesagn«, s. 53. I denne bog og i »Sjællandske Sagn« findes en række andre sagn vedrørende Gribskov.
- Side 22. Sagnene om Grib Sø findes i Uhrskovs »Sjællandske Sagn«, s. 32 f.
- Side 23. Sagnet om skatten ved Grib Sø er trykt i Uhrskovs »Sjællandske Sagn«, s. 23, og i sammes »Kulturbilleder fra Hillerød og Omegn«, 1955, s. 62.
- Side 23. Nordkilds beretning findes i »Fra Frederiksborg Amt« II, 1939, s. 166.
- Side 29. Angående fruebjergmøderne se Anders Uhrskovs »Fruebjergmøderne« i »Fra Frederiksborg Amt«, 1953, s. 84.
- Side 44. *In vino veritas*. I vinen er sandheden. Af fulde folk skal man høre sandheden.
- Side 46. *lente festinans*, hastende i mag.
- Side 46. *bene vixit qui bene latuit*, den har levet vel, som har gemt sig vel. Oversættes også: Den har levet vel, som har levet i lykkelig ubemærkethed.
- Side 47. Ottevejshusets opførelse er omtalt i Elith Reumerts »Grib Skov«, s. 13.
- Side 54. Uhrskovs »Folkesagn«, s. 73.
- Side 62. Vilhelm Andersens udtalelse findes i skriftet »Institutionen Olaf Poulsens Mindes 10 Aars Virksomhed 1924—34«, s. 32.
- Side 63. Citatet findes i Morten Bredsdorffs bog »Thomas Bredsdorff. En dansk Højskolemand«, 1953, s. 45.
- Side 65. Citatet findes i Jørgen Andersens »Viggo Stuckenberg og hans Samtid«, I, 1944, s. 76.
- Side 69. Digtet »End kan jeg se« findes i Johannes Jørgensens »Udvalgte Digte 1884—1944«, 1947, s. 186. De øvrige anførte digte er trykt i »Digte i Danmark«, 1943.
- Side 71. Stuckenberg »Samlede Værker«, II, s. 120.

INDHOLD

Forord	5
I. Gribskov i topografien	7
II. Gribskov i folkeliv og historie	19
III. Gribskov i memoirer og digtning	37
Efterskrift	72
Litteratur	73
Noter	75

BILLEDER

Fønstrup damme i Gribskov	8
Vejen gennem Gribskov langs Esrum Sø	9
En af Krogdalsegene ved Esrum	13
En anden af Krogdalsegene i Gribskov	27
Kulsvierstenen i Gribskov	35
Nødebo kro med udsigt over Esrum Sø	40
Nødebo skovridergård	41
Skovløberstedet Ottevejshuset i Gribskov	45
Nødebo kirke ved juletid	48
På vej med juletræet til Nødebo præstegård	49
Vejen langs Esrum Sø ved Fændrikhuset	59
Skovvej gennem Gribskov	61
Grib Sø i Gribskov	67

GRIBSKOV
I DANSK ÅNDSLIV

*er trykt i 1400 nummererede eksemplarer,
hvoraf dette har*

Nr. 883